هێزی هزر – پێری ئەندەرسەن..
ئەکرەم سەعید

سەرنج لەسەر {بەشی ١ کتێبی: هێزی هزر – پێری ئەندەرسەن}

١/ ڕۆڵی هزر تا چەند گرنگە لەو هەڵچوونە سیاسیانەی کە گۆڕانکاری مێژوویی گەورەی بەخۆیەوە بینیوە؟ ئایا هزر تەنیا دیاردەی دەروونی پرۆسەی ماددی و کۆمەڵایەتی زۆر قووڵترن، یان خاوەنی سەربەخۆیی یەکلاکەرەوەن وەک هێزی هەڵخرانی سیاسی؟. بە پێچەوانەی ڕواڵەتەکانەوە، ئەو وەڵامانەی کە بۆ ئەم پرسیارە دەدرێن، چەپ لە ڕاست بە توندی جیاناکاتەوە. بێگومان زۆرێک لە کۆنسەرڤاتیڤ و لیبراڵەکان گرنگییەکی زاڵ و گەورەی ئایدیاڵە بەرزەکان و بەها ئەخلاقییەکانیان لە مێژوودا بەرز نرخاندووەو سەرکۆنەی ئەو ماتریالیستە ڕادیکاڵانەیان کردووە کە پێداگری لەسەر ئەوە دەکەن کە ناکۆکییە ئابوورییەکان بزوێنەری گۆڕانکاری مێژوون. نموونە بەناوبانگە مۆدێرنەکانی ئەم جۆرە ئایدیالیزمە ڕاستڕەوە بریتین لە کەسایەتی وەک(فریدریش ماینەک، بێنێدێتۆ کرۆس یان کارل پۆپەر). بە ئەم جۆرە بیرمەندانە بەوتەی یماینەک:"هزرەکان، کە لەلایەن کەسایەتییە چالاکەکانەوە دەگۆڕدرێن، تابلۆی مێژووی ژیان پێکدەهێنن"، بەڵام دەتوانین کەسایەتییە سەرەکییەکانی دیکەی ڕاست بدۆزینەوە کە هێرش دەکەنە سەر وەهمە عەقڵانییەکان، کە بە ڕای ئەمان عەقیدەی دروستکراون، لەبری ئەوە بڕوایان بەوەیە کە داب و نەریتییەکان یان غەریزە بایۆلۆژییەکان ڕۆڵی مەزن و قوڵ دەبینن،(فریدریش نیچە، لویس نامیر، گاری بێکەر)،لە ڕوانگەی جیاوازەوە، تیۆریستەکانی بەرژەوەندییە مادییەکان بوون، کە سوکایەتییان دەکرد بە بەها ئەخلاقییەکان یان سیاسییەکان, و هەوڵیان دەدا بایەخی ڕۆڵیان کەم بکەنەوە. تیۆری بژاردەگەرایی عەقڵانی، کە هەژموونی لەسەر بوارە بەرفراوانەکانی زانستی کۆمەڵایەتی ئەنگلۆساکسۆن هەیە، ناسراوترین پارادایمی هاوچەرخی ئەم جۆرەیە.

بەڵام هەمان دابەشبوون دەتوانرێت لەلای چەپ بدۆزینەوە. ئەگەر سەیری مێژوونووسە گەورە مۆدێرنەکانی چەپ بکەین، بێباکییەکی تەواو لە ڕۆڵی هزرەکان لەلای"فێرناند براودێلدا" دەبینین، کە بە پێچەوانەی ڕای"ر. هـ. تاونی"کە ڕۆڵی هزری بە گرنگ دەزانی. لە نێو

خودی مارکسیستە بەریتانیەکاندا، کەس هەڵوەستەکانی"ئەدوارد تۆمپسۆن"لەیاد ناچێ کە هەموو کارەکانی ژیانی مشتومڕێک بوو لە دژی ئەوەی کە وەک بچووککردنەوە بۆ فاکتەری ئابووری دەیبینی، لەگەڵ هەڵوەستەکانی"ئێریک هۆبسباوم"لە نووسینی مێژووی سەدەی بیستەمدا هیچ بەشێکی جیاوازی تێدا نییە کە تەرخانکرابێت بۆ هزرەکان. ئەگەر سەیری سەرکردە سیاسییەکان بکەین، هەمان دابەشبوون بە شێوەیەکی وردتر خۆی دووبارە دەکاتەوە، بۆ نموونە گووتەی:‘‘بزووتنەوە هەموو شتێکە، ئامانج هیچ نییە‘‘ی بێرنشتاین. ئایا دەکرێت بەبێهاکردنی توندتر لەمە زیاتر بۆ هزرەکان هەبێت لە بەرژەوەندی بزووتنەوە؟ بێرنشتاین پێی وابوو کە ئەو لە دەسەزییەوە بۆ مارکس ئەو دیکتەمەی گوتووە. لەهەمان قۆناغدا، لینین لە ماکسیمەکی(کورتە دەستەواژە)بەهەمان شێوە بەناوبانگدا، کە کاریگەرییەکی تەواو دژە، وەک شتێک کە هەموو مارکسیستێک دەبێ بزانێت، ڕایگەیاند کە‘‘بەبێ تیۆری شۆڕشگێڕانە ناتوانرێت بزووتنەوەیەکی شۆڕشگێڕانە هەبێت‘‘. جیاوازی لێرەدا تەنیا لە نێوان ڕیفۆرمخواز و شۆڕشگێڕدا نەبوو، بەڵکە لە ڕیزەکانی خودی چەپی شۆڕشگێڕدا هەمان دووانەیی دەبینینەوە. بۆ لێکسمبۆرگ وەک خۆی دەڵێت:‘‘لە سەرەتاوە کردەوە بوو‘‘؛ واتە نەک هیچ بیرۆکەیەکی پێشوەختە، بەڵکو تەنیا کردەوەی خۆبەخۆیی جەماوەر، ئەوە خاڵی دەستپێکی گۆڕانکاری مێژوویی گەورەیە، ئەنارکیستەکان هاوڕای ئەو بیرۆکەیە بوون. لەلایەکی دیکەوە بۆ گرامشی بزووتنەوەی کرێکاری هەرگیز ناتوانێ سەرکەوتنی بەردەوام بەدەست بهێنێت، مەگەر تەنها کاتێک کە سەرکەوتنێکی ئایدیایی بەدەست بهێنێ؛ ئەوەی ئەو ناوی لێنابوو‘‘هەژموونی کولتووری و سیاسی‘‘بەسەر کۆمەڵگادا بە گشتی. ستالینیش وەک سەرۆکی دەوڵەت بنیاتنانی سۆسیالیسمی بۆ گەشەپێدانی ماددی هێزە بەرهەمهێنەرەکان سپارد، وە ماو بۆ شۆڕشێکی کولتووری کە توانای گۆڕینی عەقڵیەت و عادەتەکانی هەبێت**.
لێرەدا وەرگێڕانی بەشی(١)ی کتێبەکە تەواو بوو *.

سەرنج لەسەر {بەشی ١ کتێبی: هێزی هزر – پێری ئەندەرسۆن}

ڕۆڵی هزرەکان لە گۆڕانی کۆمەڵگەدا چەندە گرنگن بەراورد بە بەرژەوەندی و هێزی ماددی؟ بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە بە کورتی ئەندەرسۆن باسی مێژووی هزر دەکات لە لیبڕالیسم و مارکسیزم، تا دەگاتە ئەمڕۆکە لە هەژموونی نیولیبرالیزم و کۆنسەرڤاتیڤ بەسەر جیهاندا.
بەڵای مارکس مرۆڤ ئەقڵ به کاردەهێنێ لە سەرنجدان لە جیهانی دەرەوەی خۆی، لێرەوە دەگات بە هزر، و لێرەوە نەخشە دروست دەکات

لە مێشکیدا، پێش ئەوەی لە پراکتیکدا جێبەجێی کات، بەمە کاری مرۆڤ لە کاری هەنگ جیادەکرێتەوە. بە پێچەوانەی ئەوانەی پێیان وایە مارکس بڕوای بە گرنگی کاری ئەقڵ نییە، یان کاری ئەقڵ(تیۆر-هزر)هەمیشە دوای پراکتیکە، دەبێ باش لەم دەربڕینەی مارکس لە سەرمایەدا وردببینەوە، مارکس دەنووسێ:{بێگومان جاڵجاڵۆکە هاوشێوەی فەرشچن کار دەکات، هەنگیش لە دروستکردنی شانەی هەنگوینەکان زۆرێک لە تەلارسازەکان شەرمەزار دەکات، بەڵام ئەوەی خراپترین تەلارساز لە باشترین هەنگ جیادەکاتەوە ئەمەیە، تەلارساز یەکەم جار لە مێشکی خۆیدا تەلارەکە بنیات دەنێ پێش ئەوەی لە واقیعدا دروستی بکات.}- مارکس/ سەرمایە – بەرگی یەکەم/ پرۆسەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری/ لاپەڕە 198.

ئەم بیرۆکەیەی مارکس جەخت لەوە دەکاتەوە کە بیرکردنەوە(هزر-تیۆری)پێش کردار(پراکسیس)دەکەوێت؛ یانی مرۆڤ توانای ناوازەی هەیە بە بیرکردنەوە، بۆیە مرۆڤ بە پلانێکی هۆشیار کاری جەستەیی دەکات.

(لە هەموو سەردەمێکدا، هزرەکانی چینی دەسەڵاتدار، هزرە زاڵە و باوەکانن؛ واتە ئەو چینەی کە نوێنەرایەتی دەسەڵاتی ماددی لە کۆمەڵگادا دەکات، هێزی فیکریشی بالادەستە. ئەو چینەی کە خاوەنی ئامرازە ماددییەکانی بەرهەمهێنانە، هاوکات کۆنترۆڵی ئامرازەکانی بەرهەمهێنانی فیکریش دەکات)- مارکس/ئایدۆلۆژیای ئەڵمانی.

دوو جۆر هزر: هزری ڕەسەن و ئایدۆلۆژیا

مارکس بڕوای بەوە بووە مرۆڤ ئەفسانەکان بە ئەقڵ دادەڕێژێ، بەڵام ئەوانە دەربڕینێکی ئەقڵانی نیین، بەڵکو ڕەنگدانەوەی هەلومەرجی ماتریالی مرۆڤ خۆیەتی.

مارکس لە باسکردنی پەیوەندی هۆشیاری بە واقیعی کۆمەڵایەتی، ئاماژەی بەوەدا کە پەیوەندییەکی نزیک لە نێوان هۆشیاری(وەک هزر و ئایدۆلۆژیا)و ژیانی کۆمەڵایەتی هەیە، ئەو پێیوابوو ژیانی ماددی هۆشیاری دیاری دەکات نەک بە پێچەوانەوە، ئەما هزری ڕاستەقینەی شۆڕشگێڕییە بۆ پراکتیک کۆمەڵگە دەگۆڕێ، بەڵام ئایدۆلۆژیا واقیع دەشێوێنێت و شکست دەهێنێت لە کێشانی وێنەیەکی ڕاستەقینە دەربارەی واقیع.

ئیرێجی ئازەرین لە نووسراوێکیدا پەیوەندی نێوان(بوون و هۆش و پراکتیکی هۆشیارانە)ی بە شێوەیەکی دروست ڕۆشن کربووەوە:{لە ماتریالیزمی مێژووی مارکسدا پێکهاتی ئابووری کۆمەڵگە لە شێوازێکی بەرهەم هێناندا، پایە و ژێرخانی ئابوورییە، و تەواوی شێوەی سیاسی، ماف و یاسا، ئیدۆلۆژیای زاڵی ئەو کۆمەڵگە، دیاری دەکات و بەوەوە پەیوەستن. لەم تێگەیشتنەی ماتریالیزمی مێژووی مارکس

ئابووری بڕیاردەر و دیاریکەرە. بەڵام لەم تێگەشتنەوە هەڵەیە گەر بە ئەنجامگیرێکی ئیکۆنۆمیستی وا بێینە دەرەوە کە"گەشەی هێزەکانی بەرهەم هێنان یان هەر جۆرێکی ئابووری ماتۆری پێشکەوتن و گۆڕانی مێژووە". چونکە لە بیری دروستی مارکس ژێرخانی ئابووری یەکسان نییە بە هێزەکانی بەرهەم هێنان بە تەنها، وە لەو بۆچوونە دروستەی ماتریالیسمی مارکس کە ژێرخانی ئابووری سەرخانی کۆمەڵگە دیاری دەکات هێشتا باس لە دیاریکردنی دینامیکیەتی گۆڕانی ژێرخانی ئابووری و سەرخانی کۆمەڵگە لە دیدی مارکس ناکات. بە ماناێکی ترو بە زمانی فەلسەفی مارکس(ماتریال لە پێش ئیدیاڵە یان بوون پێش هۆشە)ئێمێ تەواوی(زانستناسی/ Epistemology)مارکس نییە، بەڵکە تا ئێرە فەلسەفی ماتریالیسمی پێش مارکسە. تایبەتمەندی ماتریالیسمی مارکس لە یەکیەتی ماتریاڵ و ئیدیاڵە/بوون و هۆش(واقیع و هۆشیاری)لە پراکتیکی هۆشیارانە و شۆڕشگێڕانەی مرۆڤدا دەناسێنێ(واتە گرنگی ڕۆڵی پراکتیک و کاری شۆڕشگێڕانە لە گۆڕانی کۆمەڵگەدا} – در نقد سوسیالیسم عرفانی/"دوران گوزار"- بتلهایم -).

مارکس لە گرۆندریسەدا دەنوسێ :"ئەگەر ئێمە نەتوانین لە شیکاری هەلومەرجی بەرهەم هێنان و پەیوەندی بەرهەم هێنانی کۆمەڵگەی سەرمایەداری ئێستادا، پێویستی کۆمەڵگەیەکی سۆشیالیستی ڕوونکەینەوە، ئیدی جەنگی ئێمە دژی سەرمایەداری وەک جەنگی کەسانێک وایە دژی ئاشی با / واتە دۆنکیشۆتییە". ئەم داواکارییەی مارکس چی دەگەێنێ و چۆن ئێمە داواکەی جێبەجێ کەین لە ڕاقەکانمان دەربارەی ململانێ و کێشەکانی سەرمایەداری سەردەمی ئێمە؟.

بلیخانێف لە دراسەی ڕووداوەکانی نێو کۆمەڵگەدا پرسیارێکی جوان دەکات:(بۆچی ڕوداوەکانی مێژوو بەم ڕێگەیە یان بەم لایە کەوتەوە نەک بە ڕێگا و لاکەی دی). هەڵبەتە لای مارکس ئاشکرایە کە بۆ ئەوەی لە ڕووداوە سیاسیەکانی نێو کۆمەڵگە بگەین دەبێ دراسەی ناکۆکیەکانی"سەرمایە و ململانێ چینایەتی"بکەین؛ چونکە ململانێی بیروڕا و سیاسی نێو کۆمەڵگە پەردەیەکە بەسەر ململانێی چینایەتیدا، و دەسپێکی دراسەی ململانێی چینایەتی بریتیە لە زانینی ناکۆکیەکانی سەرمایە و قەیرانەکانی لە سەردەمی سەرمایەداری دێندەدا. ئەمە ماتریالیزمی مێژووی مارکسە کە بەداخەوە زۆر کەس پشت گوێی دەخات و بە وتنەوەی چەند بڕگە و دەربڕینێک کە سوودی نییە، خۆی لە دراسەکردنی زیندووی ئێستای کۆمەڵگە دەدزێتەوە.

تیۆری بژاردەگەرایی عەقڵانی کە"ئەندەرسۆن"ئاماژەی پێداوە، ئەمڕۆکە لە جیهاندا باوە. بەشێک لە ڕوناکبیران بەتایبەتی کە باسی

خەڵکی ڕۆژهەڵات(کوردستان، سوریا، میسر،، هتد)دەکەن، هەکاری ستەم و بێدەنگی خەڵکی دەخەنەوە سەرشانی تاکەکان و خەڵکی خۆیان، چونکە گوایە خەڵکی وازیان لە ئازادی هێناوە، ئەمە ڕێک وەک ئادەم شاف نووسیبووی:{لیبڕالیسم ئازادی تاکەکەسی بەخشیوە بە مرۆڤ بۆ ئەوەی سەرکۆنەی بکات لەسەر کارێکی لە جیهانێکدا کە لێی بەرپرسیار نییە، هەروەها ئەقڵانییەت خودی مرۆڤ دەکاتە دادوەری خۆی لە بەکارهێنانی ئاقڵانەی ئازادی و هەڵبژاردەکانی لە دۆخێکدا کە مرۆڤی تاک کۆنترۆڵی نییە بەسەر دۆخەکەدا.}- مارکسیست بوون مانای چییە؟ ئادەم شاف/ .
لە یەکەمین کۆڕبەندی کۆمەڵایەتی جیهانی لە ساڵی ٢٠٠١ کە لە شاری پۆرتۆ ئەلیگری بەڕازیل بەڕێوەچوو، دیدگاێک سەریهەڵدا مژدەی بە جیهانێکی باشتر دەدا، ئەو دیدگایە"ڕۆحی پۆرتۆ ئەلیگری"بوو کە بەسەر چەپدا زاڵ بوو، ئەم گەشبینییەی"پۆرتۆ ئەلیگری"سوودی لە هیواکەی"ئێرنست بلۆخ" وەرگرت بوو، وە دەستەواژەکە کەڵکی لە دیالێکتیکی هیگڵی وەردەگرت بۆ وەسفکردنی ئەم ڕۆحە وەک هێزێک دژی"ڕۆحی داڤۆس"کە پەیوەستە بە کۆڕبەندی بەرژەوەندی نوخبەی ئۆلیگارشی جیهانی. دژایەتی ئەم دوو لایەنە پێکدادانی نێوان لەلایەک بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان بوو کە پێشنیاری ئەلتەرناتیڤیان دەکرد بۆ نیولیبرالیزم، و لەلاکەی دی دەسەڵاتدارانی نیولیبڕالیسمی سەرمایەداری کە لە دوای ساڵانی ١٩٩٠ و ڕوخانی دیواری بەرلین سەرکەوتنی لیبڕالیسمیان ڕاگەیاند.

ئایا دۆخی ئەمڕۆی جیهان لە ساڵی ٢٠٢٥ چۆنە؟

دوای چەند ساڵێک لە قەیرانی ئابووری، ئەمڕۆکە زۆرێک لە شارەزایان هۆشداری ئەگەری داڕمانی ئابووری جیهان دەدەن. جگە لە جەنگ لە(ئۆکراینا و سودان)، مەترسی جەنگ لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ڤەنزوێلا و دەریا باشووری چین،، هتد، هەر هەفتەیە و سەرکردەیەکی وڵاتانی ئەوروپا بانگی خەڵکی دەکات(خۆتان ئامادەکەن بۆ جەنگ)، زیادبوونی هەڕەشەی بزووتنەوەی ڕاستڕەوی توندڕەو(ڕەگەزپەرستی)لە ئەوروپادا،، هتد.
تروسکایەک لەم نێوەدا بەهێزبوونی باڵی چەپی حیزبی دیموکراسی ئەمەریکایە(دیاردەی زۆهران مەمدانی؛ ڕیفۆرم لە خولی داڕماندا)، کە هەوڵێکە بۆ یەکگرتنی خەڵکی کرێکاران و ستەملکراوەکان(پەناهەندەکان، موسڵمانەکان، یەهودییەکان، ژنان، هۆمۆکان،، هتد)دژی دەسەڵاتی ئیستبدادی سەرمایەداری دڕندەی ترەمپ و بزووتنەوەی ماگا و حیزبی کۆماری و باڵی ڕاستی حیزبی دیموکراتی ئەمەریکی.

ئەمڕۆکە لەهەر ج□گ□ک لەم جیهانە سەرمایەدارییە دڕندە پڕ لە قەیران و جەنگەدا، هەر کەسێ & لایەنێک، بە هەر شێوەێکی خەبات(هەڵبژاردنی پەرلەمانی، خۆپیشاندانی مەدەنی، یان بە هەر شێوەێکی دی) بۆی بکرێ نانێک بخاتە سەر سفرەی کرێکاران و هەژاران، و ژیانی خەڵکی بپارێزێ لە کوشتارو نائەمنی، و خەڵکی ستەملێکراوان لە دەوری چینی کرێکاران کۆبکاتەوە دژی دەسەڵاتی ئیستبداد و گەندەڵی فەرمانڕەوای بۆرژوازی، ئەو لایەنە شایستەی پشتگیری هەموو مرۆڤێکی یەکسانیخواز و دادپەروەرە. لەم دیدەوە ئەگەر کۆمۆنیستەکان/شیوعیەکان لە هەڵبژاردنی عێراقدا هەوڵ بۆ ئەو ئیسڵاحە گچکەیە دەدەن، بێگومان شایستەی پشتگیرین و هیوادارین هاوشێوەی زەهران مەمدانی لە عێراقدا دەرکەوێت.

ئومێدێکی دی ئەوەیە کە بزووتنەوەی ناڕەزایەتی کرێکاران دژی سەختی باری ژیان لە جیهاندا زیادبکات. بێگومان بزووتنەوەی پڕۆلیتاریا، بزووتنەوەێکی بابەتییە کە هەلومەرجی پەیوەندی کارو سەرمایە بەشێوەێکی خۆبەخۆیی چینی کرێکاران دەبزوێنێ دژی چینی سەرمایەداران و دەسەڵاتدارانیان بۆ باشترکردنی بژێوی ژیانیان. ئەم بزووتنەوە سەندیکایی و خۆبەخۆییە، لە باشترین حاڵەتیدا کە پەیوەندی هەبوو بە بزووتنەوەی سۆسیالیستی، ئیدی دینامۆی شۆڕشی سۆسیالیستییە، بەڵام بزووتنەوەی خۆبەخۆیی کرێکاران بەبێ سۆسیالیستەکان، دەتوانێ لە چوارچێوەی سیستەمی سەرمایەداریدا تەنها ڕیفۆرمی ئابووری و سیاسی بکات، نەک شۆڕشی سۆسیالیستی.

بەڵام لە دیمەنێکی تری ئەم سەردەمەدا، چەندە زەیتی زەیتوون و هەنگوینی ساختە لە بازاڕدا هەیە، دە هێندە لە سیاسەتدا بیروباوەڕو ئەحزابی ساختە هەیە. بە پێچەوانەی بانگەشەی هەندێ نووسەر کە دەیانگووت(سەرد□ی ت□ گەورەکان کۆتایان هات – سەردەمی کۆتایی ئایدۆلۆژیایە)، ئەم سەردەمەی ئێمە فولە لە ئایدۆلۆژیا؛ سەردەمی زیندووکردنەوەی پەیوەندی هۆزایەتی و عەقیدەی تائیفییە، پڕە لە ئەحزابی ئایینی سیاسی، لیبڕالیسمی، دیموکراسی ساختە و چەپی ساختە.

▪ سەرچاوە:- Perry Anderson – IDÉES-FORCES / new left review – 2025 / ئەم چەند دێڕە بەشی یەکەمی کتێبەکەیە.

**جگە لە”ماو”، “لین پیاو”وەزیری بەرگری چین سەرکردەێکی شۆڕشی ڕۆشنبیری بووە. لە وتارێکدا بۆ جەماوەرێکی

بەرفراوان□دا ک□ ن□زیکەی یەک ملیۆن ئەندامی"پاسەوانی سوور"بەشداریيان تێدا کردبوو، ئەرکەکانی ش□شی ڕۆشنبیری کورتکردەوەو ڕایگەیاند کە بۆ"لەنێوبردنی چوار ئەهرەمەنە کۆنەکە بووە: بیرۆکە کۆنەکان، کولتوورە کۆنەکان، داب و نەریتە کۆنەکان و خووی کۆن".

کتێبی کورد و ئیسرائیل و کورتە خوێندنەوەیەك*.. زاهیر باهیر

کورد و ئیسرائیل، شۆڕشی ئەیلول و موساد ، یا وەکو وەرگێڕ خۆی دەڵێت ئەوەی نا بێ بگوترێ...د□ بێ بگوترێ ، کتێبێکی قەوارە زل، 521 ل□ پەڕەییە ئەو کتێبە بوو کە زۆر وێڵی بووم بۆیە کە گەڕامەوە بۆ کوردستان ئەم هاوینە لە ناو کۆمەڵە کێبێکدا، ئەو یەکێکیان بوو کە کتێبخانە بە کتێبخانەی سلێمانی بە دوایدا گەڕام بەڵام دەستم نەکەوت، دواجار چومە کتێبخانەی یادگار لەسەر شەقامی پیرەمێرد، ئەویش نەیمابوو بەڵام وتی بە چاپی گەیاندۆتەوە چەند هەفتەیەکی دیکە چاپی نوێی پێدەگات و کۆپیم بۆ دادەنێت .

لە ڕۆژەکانی کۆتایی سەفەرەکەمدا لە بۆنەیەکی خێزانیدا لەتەك کاك ' هاوبیر مامۆستا ئەنوەر برزو ' کەوتینە یەك و قسەکردنمان لەسەر کتێب و کتێبی مێژوویی باش بوو. ئیدی ئەو ناوی کتێبەکەی لێوەرگرتم و وتی بۆت پەیدا دەکەم . دوای دوو ڕۆژێک پێش گەڕانەوەم سەرم لە کتێبخانەی یادگار دایەوە چاپی دووەمی کتێبەکە گەیشتبووە دەستیان. کاك یادگار دانەیەکی پێشکەش کردم هەر کە گەڕاشمەوە بۆ مال□ی باوکم کۆپییەکی دیکەی کتێبەکە لەسەر مێزەکە دانرابوو، دوایی بۆم دەرکەوت کە کاك هاوبیر بۆی ناردبووم . بەم شێوەیە من بوومە خاوەنی دوو کۆپی لەو کتێبە نازدارە و بۆ ئەمەش زۆر زۆر سوپاسی بێ پایانی کاك یادگار و کاك هاوبیر دەکەم.

بە گەیشتنەوەم بە لەندەن دەستم بە خوێندنەوەی کتێبەکە کرد، بەڵام خوێندنەوەی چ کتێبێك، کتێبێك پڕ لەو نهێنیانەی کە زۆربەی زۆرمان نەمانزانیوە و نایزانین، ئەو کەسە کەمانەشی کە زانیویانە بە هۆکارێك بێ دەنگییان لێ کردووە و ئێمەشیان لەو مێژووە گرنگە بێ

ئاگا کردووە. کتێبێک کە پڕاو پڕ لە ڕاستی مێژووی بزوتنەوەی کوردی 1961 و چالاکی و جموجۆڵی بارزانی، ڕۆڵی گرنگی وڵاتانی دەوروبەر و ئەمریکا و ئیسرائیل و بە ئاشکرا و بە نهێنی. کتێبێکی مێژوویی گرنگ کە ئەوەی بیەوێت بە جددی و بە ڕاستی لە مێژوی بزوتنەوەی ی کورد و کەسە چالاکەکانی نەوی چ لە کوردستان و چ لە دەرەوەی 1961 کوردستان بە ئیسرائیلیشەوە بزانێت نابێت ئەو کتێبە نەخوێنێتەوە.

لە ڕاستیدا من خۆم یەکەمجار بە ناوی ئەو کتێبە لە ڕێگای قسەکردن و بینینی کاک فوئاد مەجید میسری و کتێبە بە نرخەکەی ‘ مێژوویەکی تر’ ئاشنا بووم دواتریش لە ڕێگای کتێبی ‘ کوردی عێراقی و شیعەی لوبنانبی شای ئێرانەوە’ باشتر ئاشنا بووم. هەموو ئەمانە تامەزرۆی خوێندنەوەی ئەو کتێبەیان لا زیاتر کردم .

بێ گومان زۆرێکمان دەڵێین ئەمە لە مێژوونوسانی ئێستادا درۆ و نادروستی لە گێڕانەوەی ڕووداوەکانی کە بە بەرچاومانەوە ڕوویان داوە دەبینین ، ئیتر چۆن بە مێژویەک کە لە لایەن کەسێکی بێانەوە نوسراوەتەوە باوەڕ بهێنین؟ پرسیارێکی ماقوڵ و بەجێیە بۆیە دەبێت هەموو کتێبێکی مێژویی یا سیاسی بە چاوێکی ڕەخنەییەوە بخوێنرێتەوە. من لە وەڵامی ئەو بەڕێزانەدا دەڵێم دوو هەکار هەیە تاکو ئەمە ئەم مێژووەی کە لەم کتێبەدا نوسراوە بە ڕاست وەریگرین .

یەک : ئەم کتێبە لە لایەن کاک ‘کارزان غەفور’ەوە وەرگێڕاوە. کاک کارزان هەر وەکو وەرگێڕ کتێبەکەی نەکوردانووە بەڵکو هەموو هەڵسوکەوتێک، جالاکییەک، قسە و باسێک، گەشت و سەردانێک، دیمانە و نوسینێک کە لە ئەسڵی کتێبەکەدا کە بە زمانی عیبری نوسراوە بووبێت، کاک کارزان تێبینی خۆیی لەسەر داوە و بە ئەمەی خوێنەر و وەکو ئەمانەتێکی مێژوویش بە دەورکردنەوە و پشکنینی دەیەها سەرچاوە لەسەر هەمان بابەت و ڕووداو ساغی کردۆتەوە، ڕاستی و دروستی هەموو ئەوانەی کە باسم کردن سەلماندووە. کەهیچ دڵەڕاوکێ و گومانێکی تێدا نەهێڵاوەتەوە زۆر بە زمانێکی سادەی کوردی پەتی وەریگێڕاوە.

دوو: ئەم کتێبە لە لایەن ‘ شلۆمۆ نەکدیمۆن’ەوە نوسراوە کە نوسەر و ڕۆژنامەنوسێکی دیاری ئیسرائیلە و لە هەر هەموویدا پەنای بەو دەکۆمێنتانە بردووە کە دیارە زۆرێکیان لەبەر دەستدا بوون. ئەمیش هیچ مەبەستێکی وەکو پارە و پلەی لە پشتەوە نەبووە تاکو ئەم هەموو وەختە لە خۆی بگرێتەوە و کون و کەلەبەری پەیوەندی ئیسرائیل بە بزوتنەوەی کوردییەوە بپشکنێ و بیخاتە سەر کاغەز، دواتریش نە ئەو و نە ئیسرائیلییەکان ڕەنگە قازانجێکیان لە سەرکەوتنی بزوتنەوەی کوردی بەدەست نەهێنابێت و بە مەبەستێکی تایبەتی نەبووبێت، ئەوە تا

لە بەرانبەر کۆمەکی پێشکەشکراوی ئیسرائیل بە کورد، بەرپرسێکی حیزبێکی ئاینیی ئیسرائیلیش دەڵێت " من پێم وایە، کۆمەکەی ئێمە بە کوردان لەو سەنگەوەیە، دەمانەوێ دەستی یارمەتی بۆ کەمینەکان لە خەباتەکەیاندا درێژ بکەین " ئا لێرەدا ئیسحاق ڕابین ، سەرۆکی حکومەت، وەڵامی دەداتەوە و دەڵێت " چونکە جوولەکەین" .
هاوکاری ئێمان تەنها بۆ یەك شت بووە: کە ئیسرائیلییەکان لە ناوچەکەدا تەنها بوون، وەکو دەوڵەت نوێ بوون و شەپۆلی بزوتنەوەی بەناو شۆڕشگێرانەی ئەو سەردەمە کە لایەکی دونیای گرتبووەوە دژ بە ئیمپریالیزمی ئەمەریکا و بریتانیا و داژیەتیکردنی دەوڵەتی ئیسرائیلی و هاوکاتیش یەککەوتنی هێزەکانی بەڕێك لە دەوڵەتە عەرەبییەکان و یەکگرتنی سوریا و میسر و پەلکێشکردنی عێراقیش بە ناوی، ئەمانە هەموویان لە بەرژەوەندی ئیسرائیل نەبووە. ئەمانیش پێویستیان بە بەرەیەك هەبووە کە دژایەتی دەوڵەتی عێراق بکەن و سەرقاڵی بکەن بەو شەڕە و شەڕەوە تاکو نەیپەرژێتە سەر ئیسرائیل یا کەمتر بیپەرژێتە سەری.

بۆ خوێندنەوەی ئەو کتێبە ئەم حەقیقەتە زۆر بە باشی دەردەکەوێت چونکە ئەوەندەی ئیسرائیلییەکان پێداگریان لەسەر بەهیزبوونی بزوتنەوەی کوردی کردووە لە لاوازبوونی عێراق هیچ لایەکی دیکە نەیکردووە، گەر بۆ بارێکی دیکەدا بڕۆم ئەوەندەی کە ئیسرائیل بۆ ئەو بزوتنەوەیە دڵسۆز و هاوکار و یارمەتیدەر بووە هەرگیز هیچ کوردێکی کوردستانەکان جگە لە خودی کامەران بەدرخان و دکتۆر عیسمەت شەریف وانلی کەسی تر وا نەبووە . گەر تەماشای ئەم سیاسەتەی ئیسرائیل بکەیت لە پێناوی مانەوەی خۆیدا چی کردووە و چی پێشکەش بەو بزوتنەوەیە کردووە، زۆر دەچوێنرێت بۆ سیاسەتی کۆنی ئێرانی سەردەمی نیوەی یەکەمی چەرخی پێشوو کە هەر لەو کاتەوە تاکو ئێستا بە دوورخستنەوەی مەترسی لەسەر خۆیان، نانەوەی کووکە و شەڕ بووە لە وڵاتانی دەوروبەریان . ئەم تاکە سیاسەتە بە ئەم دوو وڵاتە جیاوازە ، لە دوو کاتی جیاوازدا و لە شوێنی جیاوازدا زۆر لەیەکچوون.
کەواتە لەبەر ڕۆشنایی ئەو دوو هۆکارەی سەرەوەدا، دەکرێت ناوەرۆکی ئەم کتێبە بە ڕاستی و دروستی وەربگرین و شتێکی لەوە فێر ببین و ڕەنگە هەندێك ڕاو بۆچوونیشمان لەسەر چالاکییەکانی ئەو بزوتنەوەیە و سەرکردەکانی و ڕێکەوتنیان لەگەڵ حکومەتی عێراق و دەستپێکردنەوەی شەڕی دوای دانوستانی ساڵی 1974 و دواتر ئاشبەتاڵیش بە باش یا بە خراپ بگۆڕێت ، تەنانەت لەسەر خودی مستەفا بارزانیش .

با ئێستاش بێمە سەر ئەو خاڵە گرنگانەی کە من لە خوێندنەوەی ئەو کتێبەدا دەرکم پێکردوون. زەرووە کە بڵێم بە خوێندنەوەی ئەو کتێبە زۆر خۆشحاڵ بووم کە شتی نوێی لێوە فێر بووم و گەیاندمی□ ئەو قەناعەتەی کە تاکە وڵاتێك ویستیبێتی کە کورد لە باشووردا لەو زوڵم زۆرەی حکومەتە یەکبەدوایەکەکانی عێراقدا ڕزگاری بێت هەر ئیسرائیل بووە وە لە ئێستەشدا لە باشور و لە باکور و لە ڕؤژئاواش ئەگەر ئیسرئیل پشتگیری کورد دژەچەوساندنەوە و زوڵم و زۆرێك کە لەسەری هەیە نەیکات ،ئەوە وڵاتێکی دیکە نییە ئەوە بکات و بەخۆشی ناکرێت.

ئەو خاڵە گرنگانەی کە لەو کتێبەدا لای من گرنگ و جێگەی سەرنجدان بووە ئەمانەن:
یەك: پەیوەندی کورد و ئیسرائیلییەکان د□گ□□ت□وە بۆ سەردەمێک پێشتر لە ڕوودانی بزوتنەوەی 1961 ئەویش لە ڕێگەی دکتۆر کامەران بەدرخانەوە (میری کوردان) ئەو زۆرێك لە کەسە بە تواناکانی جوولەکە کە لە پلە و پێگەی جیا جیای حکومەتەکانی ئەوروپا و ئەمەریکادا بوون دەناسی و پەیوەندی پێیانەوە هەبوو هەروەها ئاگەداری نوسراوەکانی هێرتزل بووە. ئەو خۆشی وەکو ئەکادیمییەکی وانەبێژ لە زانکۆی سۆربۆنی پاریس، توانا و لێهاتووی زۆری هەبووە. دواتریش هاوسەرگیری لەگەڵ هاوڕێیەکی کە لەگەڵ خۆیدا قوتابی بووە کردووە، ئەو کچە لە خێزانێکی دارا و دەوڵەمەند بووە ئەمەش توانایەکی دیکەی بە میری کوردان داوە. ئەم دوو هۆیە توانا و لێهاتوییی خۆی و دارایی لە ڕێکەی هاوسەرگیری لەگەڵ ئەو کچەدا، هاوکاری گەورەیان کردووە لە پەیوەندی بەدرخان و جوولەکە و ئیسرائیلییەکاندا . ئەو دەرکی بە توانا و دڵسۆزی و کاری نەکردەی جوولەکەکان بۆ بنیاتانی دەوڵەتیان و دواتر پارێزگاری لێکردنی کردووە، هەر لەبەر ئەوەش ئەوانی بە نمونەیەکی باڵا و سەرکەوتو بە کورد و خودی کەسی بارزانی ناساندووە .
هاوکاتیش کەسە ناودار و بە تواناکانی ئیسرائیل و جوولەکە هەمیشە بە بەدرخانیان وتوە دەبێت متمانە بکەنە سەر خۆتان و نا بێت پشت بە ئەمریکا ببەستن .
بەدرخان بەڕادەیەك نزیك و دۆستی ئیسرائیلییەکان بووە هەندێك جار پێشنیاری گرنگی هەم بە قازانجی ئەوان هەم کوردیش بۆ کردون. لەوانە کردنی کودەتا لە سوریادا بە هاتنی حکومەتێک کە سەر بەئیسرائیل بێت و ئۆتۆنۆمیش بۆ کورد مسۆگەر دەکات، ئەوەش دەبێتە هۆی لاوازی عێراق و دەستڕانەگەیشتنی بە ئیسرائیل. گەر چی ئەم پێشنیارە لە خوارەوە پەسەند کراوە بەڵام لەسەرەوەی حکومەتی

ئیسرائیلەوە ڕازی نەبوون وتراوە ” ئیسرائیل پشتگیری کوودەتا ناکات “

بەدرخان نەك هەر لە سوریا و عێراقدا هەوڵی جددی بۆ کورد و ئۆتۆنۆمی بۆ کورد داوە بەڵکو لە ئێرانیش، لەوێشدا پەیام و قسەی لە نێوانی ئەو و شاو دەستە و دایەرەی پادشایەتی گەڕاوەتەوە . شا دڵخۆش بووە بە کورد، ئامادەبووە کە بەدرخان، میری کوردان، بکاتە سەرۆکی ناوەندێکی زمان و ژیاری کوردی لە زانکۆی تاران بەڵام لەژێر هەل و مەرجی قورسدا، ئەمەش لای میر قەبوڵ نەکراوە .

کاتێکی دیکە شا ویستویەتی بەرخان کۆنترۆڵ بکات و لە چالاکی بخات بەوەی ئۆفەری زەوی و خانوەکەی پاریسی بەدرخان و هاوسەرەکەی بە یەك ملیۆن دۆلار کردووە بەو مەرجەی میری کوردان بچێتە تاران لەوێ نیشتەجێ ببێت . ئەو دەڵێت ئەو ئۆفەرە لە 10 قات لە نرخی ڕاستینەکەی خۆی زیاتر بووە، بەڵام میری کوردان ڕازی نەبووە چونکە دەیزانی گەر لە تاران دانیشێت ئیتر یانی کۆتاییهاتنی هەموو چالاکی و جموجوولەکانی دەبوو.

دوو: بارزانی و کەسایەتی بارزانی:

لەم کتێبەدا لە کەسایەتی مەلا مستەفا زۆر زیاتر شارەزا دەبیت سەبارەت بە خەمڵاندنی بارودۆخەکە و پێشبینییەکانی و چالاکی و لێزانین لە مامەڵەکردن لەتەك ڕۆژنامەنوس و نوسەرە بێیانەکانەوە هەروەها گەورە سیاسییەکانی ئیسرائیلش.

بارزانی ئەوە نەبووە کە کاتی خۆی جەلالییەکان بە ئەمەیان دەناساند کە کەسێکی نەزان و نەخوێندەوار و عەشایەرە. بە خوێندنەوەی دیمانەکانی نێو ئەم کتێبە بۆت دەردەکەوێت کە ئەو کابرایەکی زۆر سیاسی بووە، زۆر زانا و دووربین بووە زۆر دڵسۆزتر و ڕاستگۆ تر بووە لە هەموو ئەو کەسانەی دەوروبەری خۆی و نەیارەکانیشی کە ئەو دیعایانەیان بۆ دەکرد. ئەو زۆر دڵسۆز بووە بە ئەوەی کە باوەڕی پێی هەبووە وابە ئاسانیش نەدەکەوتە بەر سازشکاری و سازش لە بەرانبەر ئێرانییەکان و عێراقییەکان و تەنانەت ئیسرائیلییەکانیشدا .

لەو کتێبەدا زۆر دیمانە و دیدار لەگەڵ ئەو داکراوە هەڵسەنگێنراوە ، کە یەکێکیان بە ناوی شمیدت ئاوا وەسفی بارزانی دەکات ” ئەو هێمای شۆڕشەکەیە ، ئەقڵی جێبەجێکارێتی، سەرکردە و سەربازی و سیاسییەکەیەتی ، دڵ و ئارەزوی شۆڕشەکەیە ، پیاوێکی زۆر خۆشەویست و هاوکاتیش زۆر ترسناکە لەناو کورداندا.” ئەم پەسنە، نزیکەی لای هەموو ئەو ڕۆژنامەنوسانەی کە بارزانییان لە نزیکەوە دیوە وەک یەك وایە ، “ڕەفتارە سادەکەی و مامەڵە دۆستانەکەی و زۆرزانییە خۆرهەڵاتییەکەی” سەرنجی ڕاکێشاون، هەمووشیان پێیان وا

بووە کەسێکی سەقامگیر و نیازباشە ، لەوەش دڵنیا بوون ، ئەو پیاوە هەرگیز هیچی بۆ خودی خۆی ناوێ. ئەم کەسانە زیاتری لەسەر دەڕۆن دەڵێن ئەو بە ڕۆژنامەنوسانی دەگووت:” من ژەنڕاڵ نیم ، تەنها مستەفام ، پلە و پایە هیچی بۆ من گرنگ نییە ، من تەنها کوردێکی سادەم. بەڵام کەس ئازایەتی ئەوەی نەبوو تەنها بە ناوی خۆیەوە بانگی بکات.”

لەگەڵ ئەو وەسفەی سەرەوەشدا مەلا مستەفا کابرایەکی زۆر دیکتاتۆر و توندوتیژ و بکوژ بووە لەگەڵ ئەوانەی کە هاودەنگ و هاوڕای نەبوون. ئێمە هەموومان باش مێژووی خوێناوی ئەو دەزانین کە تەنانەت ئامادە بوو کوڕەکەی خۆی بکوژێت، دەستی بە خوێنی دەیەها بارزانی و کەسانی نزیک و خزمی خۆیان وەکو حەمە ئاغاو مێرگەسووری و کوڕەکانی و تەنانەت سەرکردەکانی کوردانی ئێران کە دژ بە شا و حوکمەکەی ڕاوەستابوونوە سوورن. ئەو کابرایەکی مەرکەزی بووە دەبوایە خۆی لە سەرەوەی سیاسەتەکان حیزبەکەیەوە بوایە ، ڕاو بۆچوونی خۆی دەسەپاند. ئەو گەر چی سەرۆکی حیزب بووە بەڵام هیچ وەخت پلان و پرس و ڕاوێژی لەگەڵ مەکتەبی سیاسی و لیژنەی ناوەندی پارتەکەی نەکردووە و تەنانەت شەیریشی نەکردووە. سەرقاڵی بارزانی بە ئیسرائیلییەکانەوە زۆر زیاتر بووە لە سەرکردەکانی خۆی. بەڵکو ئەو چەند کەسێکی زۆر نزیکی خۆی هەبووە، هەمیشە لەگەڵ ئەواندا و زۆر جاریش بە ئامادەبوونی نوێنەرەکانی ئیسرائیلیش دانیشتوەو پرس و ڕای پێکردون . ئەوانەش ئیدرس و مەسعود و دکتۆر مەحمود و سامی و شەکیب عەقراوی و کەسێك بە ناوی ‘ ئازاد’ و سێ وچوار کەسێکی دیکە بوون. لەم بارەشدا نەك هەر خودی بزوتنەوەکەی بەڵکو ئەندامانی سەرکردایەتی حیزبەکەشی بێ ئاگا بوون لە زۆربەی پلان و بڕیارەکانی بارزانی.

بارزانی زۆرزان و زیرەك بووە هەر بە هۆی ئەوەوە چەند جارێك لەو تەڵە و داوانەی بۆی نراوەنەتەوە ڕزگاری بووە. زۆر زۆر بە گومان بووە لە ساواکی ئێرانی و شا هەمیشە زانیوێتی کە ئەوان بەکاریان دەهێنن، لەگەڵ ئەوەشدا دەبوایە لە پلانەکانیا ڕاوێژی بە ئێرانییەکان بکردایە چونکە دەیزانی ئەگەر ئێران ڕێگربێت ئەوە ئیسرائیلییەکانیش چەندێك بیانەوێت هاوکاریان بکەن ناتوانن چونکە ئێران تاکە ڕێگەی گەیاندنی هاوکاری ئیسرائیل و ئەمەریکا بووە. ئەم حەقیقەتەشی هەمیشەش بە ئیسرائیلییەکانی وتووە ، بەڵام چاریشی نەبووە. زۆر متمانەی بە ئیسرائیلییەکان کردووە و لە دڵسۆزی ئەوان بێ گومان بووە، بەردەوامیش دیاری بەهاداری بچوکی بەو نوێنەرانە بەخشیوە . ئیسرائیلییەکانیش زۆر ڕاستگۆ بوون لەگەڵیدا.

بە ئاگایی بارزانی وای لەوە کردووە کە بزانێت چەندێك ئەم بزوتنەوەیە و حکومەتی عێراقی میللەتەکەی هیلاك کردووە کە گرانی و نەبوونی و دەردو بەڵاو ڕەو و کوشتن و بڕین ڕوی تێکردون ، جگە لەمەش ئەو هێزەکەی خۆشی زۆر باش دەناسی کە خۆڕاگر و هەمیشەیی نین، بۆیە هەمیشە ئامادە بە وتووێژ لەگەڵ حکومەت بووە، گەرچی گومانیشی هەبووە کە ناگاتە ئەنجام ، لەم بارەشدا زۆربەی وەخت وتووویژی هەندێك لەوانەی کە لە سەرەوە ناویان هاتوە کردوە. ئەمەش وەکو خۆی دەڵێت هۆکار بووە بە وەستانی شەڕ لەگەڵ حکومەتدا و چوون بەدەم بانگەشەی ئاگربەستی و ڕێککەوتنەوە .

سێ: ئیسرائیلییەکان: ئیسرائیلییەکان ئەوەندەی دەستیان بە پشتی ئەم بزوتنەوەیە بووە مەگەر دایکەک ئەوەندە دڵسۆز و خەمخۆری کۆرپەکەی بووبێت . ئەوان بە بەردەوامی نوێنەریان دووان یان سیان لای بارزانی بووە، ئەم نوێنەرانە لە هەرە نوخبە بەتوانا و پلاندانەر و خاوەنئەزموونی گەورەی سەرباری و پەیوەندی دیبلۆماسی بوون، ئەمە جگە لە هاوکاری و پەیوەندی بەرپرسی موساد لە ئێران لەگەڵ هەم نوێنەرەکانیان و هەم لەگەڵ بارزانیش دا .

ئەوەی سەرنجی منی ڕاکێشا سەبارەت بەوان لە ناو بزوتنەوەکەدا هەرگیز ئەرك و فەرمانی خۆیان بەسەر بارزانیدا نەسەپاندووە ئەگەر پلانێکیشیان بە دانابێت، بارزانی ڕازی نەبووبێت ئەوان پلانەکەیان خستووەتە لاوە ، یاخود کە بارزانی پرسی پێکردوون دەربارەی وتووێژی لەگەڵ عیراقییەکاندا ئەمان لە وەڵامدا پێیان وتووە چی بە باش دەزانیت بۆ گەلەکەت ئەوە بکە.
کورد کە لە شاخی هەندرێن دا گەورەترین سەرکەوتنیان بەدەستهێنا ئەوە پلانی ئیسرائیلییەکان بووە بە بەشداری کردنی خۆشیان . دوای ئەو سەرکەوتنەش پلانێکی تریان بە شێوەی زۆزك بە بارزانی دانا کە ئەگەر بارزانی ئەوەی بکردایە ڕەنگ بوایە ئاڕاستەی شەڕەکە بگۆڕایە، بەڵام نەی کرد .
بارزانی ئامادەی هەموو شتێک بووە بەڵام سنورداریی هێرشەکانی کردووە، لە هەندێك جاردا گوێی بە ئیسرائیلییەکان ڕانەگرتووە لە ترسی بەهێزی عێراق و تێڕۆکردنەوەی سوپاکەی هەر لەبەر ئەوەش بارزانی پلانەکانی ئیسرائیلی بە تەواوی جێ بەجێ نەکردووە، هەمیشە لە تۆڵەی دوای تێشکانی خراپی سوپای عێراق ترساوە وتویەتی دواتر ئەوەی لە توانایاندا هەیە دەیکەن بەرانبەرمان .

بارزانی هۆکارێکی دیکەشی هەبووە بە وتووێژ لەگەڵ حکومەتی عێراق دا ئەویش خراپی بارودۆخی ئابووری کوردستان بووە : گەمارۆی

ئابووری و برسێتی و نەبوونی و تد، ئەمەشی لە ئیسرائیلییەکان نەشاردەتەوە پێی وتوون " ئەو ژەنەڕاڵەی شکستمان پێ دەهێنێ ، ژەنەڕاڵێکی سەربازی نییە ، بەڵکو ژەنەڕاڵێکی ئابوورییە ، ئەو ژەنەراڵە وامان لێدەکات هەموو جەنگێکە بدۆڕێنین" ئیسرائیلییەکانیش باوەڕیان پێکردووە ویستویانە یارمەتی بارزانی بدەن بۆ هێنانی پسپۆڕ لە چاندنی دەغڵ و دان و بە خێوکردنی مریشك و پەلەوەردا لەبەر بوونی ئابڵوقەدانی عێراق. لەگەڵ باوەڕبوونیش بە بارودۆخی خراپی ئابووری کەچی هێشتا بارزانی پێداگریی لەسەر هاوکاری زیاتری چەو پێی سەربازیی ئیسرائیلی کردووە زیاتر لە هەموو شتێکی دیکە.
کوردەکان پلانەکانی ئیسرائیلیان بە تەواوی جێ بەجێ نەکردووە ئیسرائیلییەکانیش گەرچی سەرسام بوون بە ئازایەتی و گیانفیدایی پێشمەرگە ، بەڵام زۆر بە باشیش ئەوەیان بۆ دەرکەوتووە و دەیانزانی کە کوردەکان ناتوانن شەڕی مۆدێرن بکەن و لە شاخەکان بێنە خوارەوە، ئەوان لە شەڕە کلاسیکییەکاندا بوێر و ئەزموونداڕن .
ئەم ئەزموون و تێگەیشتنەی ئیسرائیلییەکان لەگەڵ کورداندا ئیسرائیلییەکانی وا لێکردووە کە تانکیان نەدەنێ ، نوێنەری ئیسرائیل لە کوردستان کە بارودۆخەکە بۆ ئیسحاق ڕابین باس دەکات ، ئەوە دەڵێت ، "گەر کوردەکان لە شاخەکان بێنە خوارەوە ئەو پێشنیار دەکات کە ئیسرائیل تانکیان پێبدات"

هەندێك لە سەرچاوەکان دەڵێن موساد هاوکار و ڕۆڵی لە دروستکردنی پاراستندا هەبووە، بەڵام مەسعود بارزانی ئەمە بە درۆ دەخاتەوە، بەس بەڵگەی زیاتر دەبینرێت لە دروستکردنی ئەو دەزگە سیخوڕییە تۆکمە و بە توانایە ڕۆڵی گەورەی مووسادی تێدا بینراوە.
دوای ئەوەی کە میری کوردان بە هۆکاری جیا جیا لەو نێوەندگیری و پەیوەندییە دیبلۆماسییەی کە هەیبووە سەبارەت بە پێشڤەچوونی پرسی کورد بەتایبەت لە عێراقدا دەکشێتەوە ، دکتۆر عیسمەت شەریف وانلێ ئەو ڕۆڵە دەگرێتە دەست. ئیدی ئەوە کە لە پەیوەندی نێوانی بارزانی و ئیسرائیل دا ڕۆڵێ دەبینێت ، تەنانەت کۆمەڵەی ئیبراهیم ئەحمەد و جەلال تاڵەبانی -شی زۆر جار بینیوە هەر ئەمەش بوو کە لە دوایدا بارزانی باوەڕی پێی نەما. بە گوێرەی ئەو کتێبە دەکرێت بڵێین دکتۆر وانلێ زمانبەدیبیشی دژ بە دکتۆر کارەمەران بەدرخان لای ئیسرائیلییەکان کردووەو لە کۆبونەوەیەکدا پێی گوتون :" بەدرخان لە یارییەکە چووەتە دەرێ، بەدرخان کەسێکی ئەرستۆکراتە و بە کەڵکی کاریکردەیی نایەت، چیتر نوێنەرایەتی هیچ لایەنێکی فەرمی ناکات.
کۆمەڵێک بابەتیشی خستەڕوو، تا ئێستە و دوای ئەو هەموو ساڵانە نهێنی ماونەتەوە."

هاوکاری ئیسرائیلییەکان تا ئەو ڕادەیە بووە کە ئامادە بووە دەستەیەکی تایبەتی کورد لەسەر ئەرك و تێچوونیان بچێتە ئیسرائیل بۆ بەشداریکردنیان لە خولی جیا جیادا و ڕاهێنان لە بواری جیا جیادا. ئەمە جگە لە کردنەوەی خولی ڕاهێنان لە ناو خودی کوردستان و لە هەمەدانی ئیرانیشدا .

ساڵی 1965 هەر لەو ساڵەدا پاش چوونی دکتۆر وانلێ بۆ ئەمریکا بارزانی زۆر بەباشی سیاسەتی ناوچەیی و نێو دەوڵەتی خوێندەتەوە، زیرەکانە دەرکی بەوە کردووە کە هیچ دەوڵەتێك یان نەتەوەیەك ناتوانێت بژی و بەردەوام بێت بێ هاوکاری یەکێك لە لایەنە گەورەکەی جیهان، بەڵام ئەو باوەڕەی بە سۆڤیەتی ئەو کاتە نەبووە وتویەتی کە ئەوان فکری ئێمان پەسەند ناکەن . بۆیە بەلایەوە باش و ئاسایی بووە کە ئەمەریکا یارمەتییان بدات .

پێشبینییەکەی بارزانی تا ڕادەیەك دروست دەرچوو کاتێک کە دەشکاو بوو لە هاوپەیمانەتی شورەوی و عێراق چەکدارکردنی عێراق بۆ نوێترین کەرەسە و تەقەمەنی حوکومەتی عێراق، بە ئەوەی بەعسییەکان ئەمە بەو بڵێن. ئەو کە ئەمەی لە گەڵ ئیسرائیلییەکاند باس دەکرد ئەوان کەمتر باوەڕیان بەوە هەبوو . بەڵام ئەم دەیوت" عێراق ئەو چەکەی بۆ شەڕی ئێران نییە ، هەروەها بۆ شەڕی ئیسرائیلیش نییە ئەوە هەر بۆ کوردەتی " قسەکانی ئەو دروست هاتنە دی کە هاوپەیمانییەکەی ڕوسیا نەك هەر نەیتوانی کورد بپارێزێت لە دەست حکومەتی فاشی سەدام بەڵکو خودی شیوعییەکانی سەربەخۆشی بە نەپارێزرا و کردنییە قوربانی بەرژەوەندییەکانی خۆیان .

لە 15ی نیسانی 1965 لیقی ئاشکەلی سەرەکی حکومەت کۆبوونەوەیەکی ئەنجام دا ، گۆڵدا مائیری وەزیری دەرەوە و ئیسحاق ڕابینی سەرەکی ئەرکان و سەرەکی مووساد ئامادەی بوون، دۆزی کوردان و ئەو پرۆسە تایبەتییەی ئیسرائیل ئەنجامی دەدات خستە ڕوو. ئامادەبووان لەسەر ئەوە کۆك بوون پێویستە (پێشەنگی بدرێتە دۆزی کوردان).

لەم کتێبەدا هاتووە کە زۆرێك لە هەواڵەکانی هاوکارییەکانی ئیسرائیل بۆ بارزانی دەگەیشتەوە حکومەتی عێراق ، بۆ موسادیش ئەمە پێشبینی کراو بوو بە حوکمی زانینی بابەتی خیانەت لە یەکتر لەناو کورداندا کە مێژوویەکی درێژی هەیە ئەگەر چی ژمارەی شاندەکەش زۆر کەمیش بێت . ئەمەش دروست وابوو باشترین نموونەش رادەستبوونەوەی عەزیز عەقرای بوو کە هەموو شتێکی گەیاندەوە حکومەتی عێراقی.

کردنەوەی خوولی جیاوازی فێربوون بۆ پێشمەرگەکان چەند جارێك بووە کە یەکێکیان لە هەمەدانی ئێران بووە و کۆمەڵێک پێشمەرگە

بەشدارییان كردووە . لەوەدا نوێنەری باڵای موساد کە زۆر نزيك بووە لە بارزانییەوە وەختێكی زۆریشی لە كوردستاندا سەرف كردووە ، تێبینی ئەوەی كردووە كە ” سەرەڕای نەخوێندەوای بەربڵاو لەناو كوردانیشدا ، كەچی ئاستی وەرگرتن و تێگەیشتنیان لە فێرخوازە ئێرانییەكان باشترە “
ئیسرائیلییەكان تەنانەت دكتۆری تایبەتی دانیان لە ئیسرائیلەوە بۆ بارزانی هێناوە لەبەر ئەوەی ئەو دانئێشەكەی هەراسانی كردووە و نەشی دەویست كە دكتۆری عێراقی ببینێت چونكە بەگومان بوو لێیان.
ئەمە جگە لەوەی كە ئیسرائیلییەكان خەستەخانەی سەیاری لە گەڵە دوو دكتۆر و نەرس دا هێناوە بۆ گەڕاڵە بۆ هەموو كەرەسەی پێویستەوە.
هاوكاتیش خولی فێربوونی سەرەتایی [ئیسعافاتی ئەوەلی] لەوێش زیاتریان بۆ هەندێك پێشمەرگەر کردەتەوە و فێری دەرزی لێدانیان کردون .
كیسنجەر لە كتێبەكەیدا دەڵێ: ” بڕیاری ڕێگریکردن لەوەی كوردەكان لە كاتی جەنگی 1973دا شەڕ دژی عێراقییەكان ئەنجام بدەن بۆ كۆدەنگی درا لە نێوانی هەواڵگریی ئەمریكا و ئێران و شادا چونكە كوردەكان شكستیان دەهێنا، هەموو لایەنەكانیش لەسەر ئەم مەسەلەیە هاوڕا بوون .”

چوار: ئێرانییەكان :

ئێـــران وەكـــو وڵـــاتێكی دراوســـێی جیـــا مەزهەب لە حكـــومەتە یەكبەدوایەكەكانی ئەو كاتەی عێراق، هەم وەكو ناحەزی سەرەكیش بۆ هەی دراوســـێیەتی و كـــارایی دانەوەی ئەوەی لەعێـــراق دا ڕوودەدات هەژموونی خۆی لەسەر ئیران دەبێت ، هەمیشە گرفتێكی سەرەكی شا بووە . هەر لەبەر ئەمەش پارە و وزەیەكی زۆریان لە دەزگە جیاوازەكاندا سەرف كردووە بۆ ئاشكرابوون لە مەیل و نەت و سیاسەتی حكومەتەكانی عێراق.
لە لایەكی دیكەشەوە درێغیان نەكردووە لە دروستكردن و هاندانی هەر جۆرە نـــاڕەزایەتییەك لە عێـــراق دا دژ بە حكـــومەت جگە لە هەوە و بـــزوتنەوەی شیـــوعییەت. زۆر نوسـراوە و زۆر وتـراوە، زۆر زانـراوە لەســەر هاوكـاری حكـومەتی ئێـــران بۆ بـــزوتنەوەی 1961ی كـوردی لە كوردستان دا. ئەو هاوكاری و یارمەتیدانەش هەر هەمووی لە پێناوی لاوازكردنی عێراق بووە بۆ دروستكردنی هەموو گێچەڵێك بۆی. هاوكاتیش هەرگیــز نەیـــان ویستوە كە ئەو بـــزوتنەوەیە بگـاتە هیـــچ كـــوێیەك. هاوكارییەكـانی بە شـێوەیەك ڕێكـدەخرا و پارسـەنگی بۆ دادەنـرا نە بزوتنەوەكە كۆتایی پێ بێت و نە ئەوەندەش گەورە بێت كە بتوانێت

شتێك بكات بە شتێك.

ئێران ئەم تاكتیكەی لای ئیسرائیلییەكان و لای ئەمەریكییەكان و دەستەكانی دیكەشیان نەشاردەتەوە. كاتێ لەو دیدارەی شای ئێران لەگەڵ ڕۆژنامەی لەمەندی پاریس دا ئەنجامی داوە دەڵێ: " ئێمە پاڵپشتی سەربەخۆیی كوردانی عێراق ناكەین ، بەڵام دەخوازین كوردەكان هەموو مافەكانی خۆیان وەربگرن ، كوردەكان لە عەرەبەكان جیاوازن ."

لە وەڵامی كەسایەتییەكی پلە باڵای ئێرانی لە وەڵامی پرسیاری كەسایەتییەكی ئیسرائیلیدا سەبارەت بە دۆخی كوردان ، بەرپرسە ئێرانییەكە گوتوویەتی: " ئێمە دەخوازین ئاگری یاخیبوونی كورد لە عێراق نێڵەی بێت، بەڵام نامانەوێت كڵپە بسەنێت و ببێتە ئاگرێكی زەبەلاح." لە كاتێكیش كە دانوستاندن بوو لە نێوانی بارزانی و عێراق دا ، ئێرانییەكان جامی غەزەبیان بەسەر بارزانیدا ڕژاندووە ، كاتێك كە نوێنەری ساواك دوو ساڵ بوو لەوێ بوو ڕای حكومەتەكەی خۆی ڕوون كردەتەوە و وتی : " مادام دانوستان لەنێوان عێراق و كوردان لە گۆڕێدایە، هیچ پێویستییەك بە مانەوەی نێردەی ئێران و ئیسرائیل لە ناوچەكەدا نەماوە و شتێكی وایان پێ نییە بیكەن ." نوسەری كتێبەكە دەڵێت بارزانی لەوە زۆر توڕە بوو وتی " بۆچی ئێرانییەكان لەوە تێناگەن ، هۆكاری سەرەكی قەبوڵكردنی ئەو دانوستاندنە دۆخی خراپی ئابووریمانە . ئەگەر ئەوان هاوكاری پتریان پێشكەش بكردینایە ، ئەگەر ئێمە متمانەمان بە كۆمەكی ئێرانییەكان هەبایە ، لە شەڕ بەردەوام دەبوین ، ئەو یارمەتیانەی ئەوان دەماندەن ، مەمرە و مەژییە."
ئێرانییەكان هەمیشە ڕایان وابووە پێویستە " كەلكەدارەكە ئاگراوی بمێنێتەوە، بەڵام ئاگەدار بین سەرنەكێشێ بۆ ئاگرێكی گەورە."
كرێن كە كەسێكی پلە بەرزی موسادی ئیسرائیل بووە و لە ئێران بوووە و ناو بەناو سەریشی لە بارزانی داوە لە نامەیەكیدا كە بۆ ئیسرائیلی ناردووە دەنوسێت: " ئەوان(ئاماژەیە بە ئێرانییەكان) گوتیان بارزانی تەنها وەك ئامرازێكی سیاسی تەماشا دەكات، هەر هەندەی ئەو ئامرازەش لە كار كەوت ئیتر پێویستە لەناو ببرێت. هەموو ئەو فشارانەش خراونەتە سەری ئامانج لێیان ئەوە بووە ، لە شوێنی دروستی خۆیدا دابنرێت و لەوەش دڵنیا بكرێتەوە و خۆشی بەوە بزانێت تەنها ئامرازێكە و لە بەردەم دەرگاكان ڕاوەستاوە تا خێرێكی پێبكرێت، پێویستە پێشوەخت بەوە بزانێت، تا بزانێت چۆن ڕەفتار بكات ."

دوای شەڕ بوونەوە و ڕێککەوتنی ئێران و عێراق لە 6ی ئازاری 1975 دا دەستبەردانی ئێران لە بزوتنەوەی کوردی، ئیسرائیلییەکان و ئەمریکییەکانیشی تووشی شۆك و داچڵەکین کرد . لەم بارەوە بەرپرسێکی موساد بە ناوی(ب) لەگەڵ بەرپرسێکی ساواك قسە دەکات دەڵێ زۆر سەرم سووڕما و دەش دامام بەرپرسەکەی ساواك وتی ” وا پێدەچێت ئەوە لە بریتانییەکانەوە فێری چونێتی بەڕێوەبردنی ئیمپراتۆرییەت نەبووبن، پێویستە لەگەڵ کوردەکان وەک کرێگرتە کار بکەیت، کاتێك ئیشەکەیان تەواو دەبێت ، چیرۆکەکەشیان کۆتایی دێت.
پێشی گووت: باشتر وایە ئیسرائیل پاڵپشتی ڕێککەوتنەکە بکات ، چونکە کێشەی سەرەکی ئیسرائیل عێراقە ، بۆیە بەرژەوندییەکی وا دەخوزێت پشتیوانی ئەو دەستکەوتەی ئێران بکات لە شەتتولعەرب بەدەستی هێناوە . کاتێکیش (ب) ناڕەزایی لەسەر ئەو قسانە دەربڕی پیاوەکەی ساواك پێی گوت : لاوازی ئیسرائیل لەوەدایە هەستو سۆز تێکەڵ بە سیاسەت دەکات. نابێت پێشکەشکردنی یارمەتی بە کەمینەکان خۆی لە خۆیدا ئامانج بێت ، بەڵکوو ئامرازێکە بۆ بەدەستهێنانی سازش لە زۆرینە، لە نموونەکەی ئێمەشدا لە عێراق .
سیاسەتی باش ئەو سیاسەتەیە، دەزانێ چ کاتێك دەبێت واز لە یارمەتیدانی کەمینە بهێنێ، بۆ ئەوەی زۆرترین سازش بە زۆرینە بکەی ”.
لە کتێبەکەدا هاتووە کە دەستبەجێ (ب) پەیوەندی بە ئیسرائیلەوە کردووە ، هەروەها بە سەرۆکی مووسادیشەوە ، لەو کاتەدا جێگری ئەو کاتەی سەرۆکی موساد دەڵێت : هەواڵەکە دەتگوت هەورە برسکەیە لەمان دەدات.
هاوکاتیش سەرۆکی موساد بە پەلە ئیسحاق ڕابینی سەرۆکی حکومەتی ئاگەدار کردەوە ئەویش لە 9ی ئازاردا لە بەردەم حکومەتەکەیدا ڕایگەیاند : ” ئێران و عێراق گەیشتونەتە ڕێککەوتنێك، ناوەڕۆکەکەی پشتهەڵکردنە لە کوردەکان.”

پێنج ئەمریکا:
لە کاتێکدا سوپای عێراق دوودڵ بوون لەوەی شەڕ بکەنەوە بارزانی بڕیاری دا لە هەڵشبردندا دەستپێشخەری بکات . ئەمە لە ئارشیڤی سی ئای ئەی دا پارێزراوە کە لە نامەیەکدا بۆ شا لە لایەن بارزانی-یەوە نێردراوە و ئەمریکییەکانیش دەستیان کەوتوە . نامەکە لە 17ی تەمموزی 1973دا دابوو . بارزانی داوای لە شا کردووە کە هاوکارییەکان زیاد بکات لەوە ناکات کە حکومەتی عێراق مەرجەکانی 11ی ئازار جێ بەجێبکات بۆیە ئەوان پێشبینی شەڕ بوونەوە دەکەن .
کە حکومەتی عێراق شەڕ دەستپێدەکاتەوە ئەمریکییەکان لە سەرەتادا

بە بارزانییان ڕێگەیاند کە سوپای عێراق ق حکومەتەکەی دوو دڵن لەوەی شەڕ بکەنەوە، بەڵام بارزانی بڕیاری دا لە هێڕشکردن دەستپێشخەری بکات، بەڵام بارزانی دەڵێت " بەرپرسێکی سی ئا ئەی پێی وتم ئێمە پاڵپشت لە ئامانجەکانت دەکەین ، حکومەتی عێراق ناخوازێت ڕێز لە پەیمانەکانی خۆی بگرێت، پیلان دادەنێ هێڕشێکی سەختتان بکاتە سەر، حکومەتی ئەمەریکاش ئامادەی تەواوی تێدا یە یارمەتیت بدات، ئەگەر ئێستە هێڕش بکەیت بە هەموو هێزەکمانەوە لەگەڵێت دەبین"

" بارزانی دەڵێت کاتێکیش لەو بەرپرسەم پرسی هاوکارییەکانمان چۆن پێدەگات؟ گوتی: لە ڕێی ئێرانەوە. پێم گوت: بەڵام ئێرانییەکان دەستی کورد نین ، پێی گوتم : لە هیچ مەترسە، بارودۆخی ئێران لە ژێر دەسەڵاتی خۆمانە. من نە هێڕشم دەکرد و نە ئەوکاتەش ئامادەی هێڕش بووم، ئەگەر ئەو ئامادەییەی بەرپرسەکەی سی ئای ئەی نەبوایە."

بارزانی زۆر گەشبین بوو بە وەڵامەکەی سی ئای ئەی ، بە دوای ئەو گەشبینییەدا بە گوێرەی قسەی دکتۆر بەجمەدین کەریم بارزانی هەمویانی کۆکردەتەوە پێی گوتوون کە شەڕ دەبێتەوە عێراق بە چەکی کیماوی لێیان دەدار . ئەوانیش بە پارستنی خۆیان ئەو کەرەسانەی کە ڕێگری لەو چەکە دەکات کۆیان کردەوتەوە، بەڵام بارزانی پێی وتوون عێراق بە هەرچی لێیان بدات ئەمانیش هەمان شت دژی بەکاردەهێنەوە. بە تانک لێیان بدات بە تانك وەڵامی دەدەنەوە ، بە فڕۆکە لێیان بدات ئەمانیش بە فڕۆکە وەڵامیان دەدەنەوە. دیارە بارزانی بە تەواوی باوەڕی بە قسەکانی ئەمەریکییەکان کردووە .

ئەمەریکییەکان حەزیان دەکرد کە شەڕێکە بەردەوام بێت دژ بە عێراق چونکە زۆر لە فراوانبوونی هەژموونی ڕوسیا لە ناوچەکەدا دەترسا. لە هەوڵەکانی بارزانی بۆ هاوکاری ئەمریکا بۆی ، ئەمریکاییەکان ئامادە بوون ، بەڵام کێشەکە ئەوە بووە کە تاکە ڕێگەیێك کە ئەمریکییەکان هەموو شتێك بگەیێننە دەستی کوردان ئێران بووە، ئێرانیش سنورەکانی داخستووە و ئامادەش نەبووە کە ئەوی ئەمەریکا دەیویست بیکات، لای ئەوان وەکو پێشتر وتبوویان " چیرۆکی کوردان تەواو بوو. "

....

▪ گەر دەتەوێت ئەم کتێبە نایابە بکڕیت ئەوە تکایە سەردانی کتێبخانەی یادگار لەسەر شەقامی پیرەمەرد، بەرانبەر مزگەوتی بن تەبەق بکە . بەڕاستی خوێندنەوەی گرنگ و سوودمەندە

ئەدیب و هەڵسوڕاوی سۆشیالیستیی ئەمریکا!..ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

دەستپێکی ژیان و کار

ڕۆماننووس و چیرۆکنووس و شانۆنامەنووس و ڕۆژنامەنووس و شاعیر و داکۆکیکارێکی سەرسەخت لە مافەکانی کرێکاران و سۆشیالیزم، جاک لەندەن لە ١٢ی کانوونی دووەمی ١٨٧٦ لە سانفرانسیسکۆ لە ئەمریکا، لەدایکبووە. جاک بەمنداڵی کەسێکی زۆر شەرمن و هەستیار بوو. بۆیە هەستی دەکرد تاکە ڕێگە بۆ قبوڵکردنی لەلایەن هاوتەمەنەکانییەوە، سەرکەوتنە، ئەمەش مانای ئەوە بوو کە دەبوو شەڕانیی بێت بەڵام ئەوەندە شەرمنیش نەبوو کە نەتوانێت کار بکات و پارە پەیدا بکات. دۆخی ناسەقامگیری دارایی خێزانەکەی وای لێکرد لە تەمەنی چواردە ساڵیدا واز لە خوێندن بهێنێت و لە دەوروبەری کەنارەکانی ئۆکلاند دەست بە کارکردن بکات. لەهەمان کاتیشدا سوودێکی باشی لە کتێبخانەی ئۆکلاند وەرگرت، جاک دەستی کرد بە قووڵبوونەوە لە مارکس و نیچە. لە نێوان تەمەنی پانزە بۆ هەژدە ساڵیدا چەندین کاری جۆراوجۆری کردووە. جاک لەندەن؛ سەرەڕای ئەوەی ڕەتیکردەوە کاری تاقەت پرووکێن بکات بۆ باشترکردنی دۆخی ژیانی. بەڵام لە تەمەنی نۆزدە ساڵیدا ناوی خۆی لە قوتابخانەیەکی ئامادەیی ئۆکلاند تۆمار کرد و بۆ وەرگرتنی خولێکی پێنج هەفتەیی، لە تاقیکردنەوەی وەرگرتن لە زانکۆی کالیفۆرنیا دەرچوو، ئەویش تەنها یەک وەرز دەوامی کرد، چونکە دۆخی دارایی خێزانەکەی ناچاری کرد واز لە قوتابخانە بهێنێت و دەست بەکارکردن بکات. جاک لەندەن بەبێ گوێدانە هیچ شتێک کەوتە کارکردن. جاک ئەوەندە هەژار بوو هەفتەی جارێک لە ماڵی کچەخۆشەویستەکەی (گێلفرێندەکەی) گۆشتی دەخوارد. لەساڵی ١٨٩٣ بەهۆی بەدەستهێنانی خەڵات لە ڕۆژنامەی سەرلە بەیانی

سانفرانسیسکۆدا بۆ چیرۆکی “گەردەلوول لە کەنارەکانی ژاپۆن، نامەی پشتیوانی پێگەیشت.(١)

جاک لەندەن بێپەروا جارێکی تر ئۆکلاند جێدەهێڵێت و زستانی ساڵی ١٨٩٧ لە ئەلاسکا بەسەر دەبات، کە بڕیار بوو بڕێکی بەرچاو لە با بەت بۆ چیرۆکەکانی داهاتووی دابین بکات. تا ئەو کاتە بۆی دەرکەوتبوو نووسین باشترین ڕێگایە بۆ بەدەستهێنانی بژێوی ژیان وەک سۆشیالیستێک لە ژێر سیستەمی سەرمایەداریدا .

جاک لەندەن لە ١٩٠٠ و ١٩٠٥ دووجار هاوسەرگیری دەکات. هاوسەری دووەمی یارمەتیدەر بوو بۆ ئیلهامبەخشین بۆ زۆرێک لەو کارەکتەرە ژنانەی کە دواتر کەلە بەرهەمەکانیدا دەرکەوتن. جاک لەندەن لە تەمەنی ٣٠ ساڵیدا بە هۆی بەرهەمە ئەدەبی و ڕۆژنامەوانییەکانی لە ئاستی نێود□□تیدا ناسراو و ناوبانگی دەرکرد. هەرچەندە بە پەرۆشەوە لەبارەی پرسیارە گەورەکانی ژیان و مردن و خەبات بۆ مانەوە بە کەرامەت و دەستپاکییەوە دەینووسی، بەڵام بەدوای ئاشتی و ئیلهامێکی بێدەنگیشدا دەگەڕا. چیرۆکەکانی سەرگەرمییەکی باڵا بوون کە لەسەر بنەمای ئەزموونەکانی خۆی بوون لە دەریا و لە خاکی یوکۆن و لە کێڵگە و کارگەکانی کالیفۆرنیا. نووسین و بەرهەمە ئەدەبییەکانی جاک لەندەن سەرنجی ملیۆنان کەسی لە سەرانسەری جیهاندا بۆ لای خۆیان ڕاکێشا.

جاک لەندەن و سۆشیالیزم

جاک لەندەن لە دەیەی نەوەدەکان بوو بە سۆشیالیستێکی چالاک. لە کۆتایی ساڵی ١٨٩٥دا وتاری (سۆشیالیزم چییە؟)ی بۆ ڕۆژنامەی سانفرانسیسکۆ ئێکسامینەری نووسی،(٢) لە ساڵی ١٨٩٦دا ڕۆژنامەی (سانفرانسیسکۆ کرۆنیکڵ) چیرۆکێکی لەسەر “کوڕە سۆشیالیستەک□” ب□□وکردەوە. جاک لەندەن نە بیرمەند و نە سۆشیالیستێکی ڕۆشنبیر بوو، بەڵکوو سۆشیالیزمەکەی جاک لەندەن لە ئەزموونی ژیانییەوە گەشەی کرد. وەک لە وتارەکەیدا بە ناوی (چۆن بووم ب□ س□سیالیست) ڕوونی کردووەتەوە، (٣) بۆچوونەکانی لە ژێر کاریگەری ئەزموونگەلێکن لەگەڵ کەسانێک کەلە قووڵایی ململانێ کۆمەڵایی□تی ژیاندا بوون. لە ساڵی ١٨٩٦ پەیوەندی بە پارتی کرێکارانی

سۆشیالیستییەوە کرد کە دانیال دی لیۆن سەرکایەتی دەکرد و دواتر لەو ساڵەدا نامەیەکی لە ڕۆژنامەی (ئۆکلاند تایمز)دا (٤) بڵاوکردەوە و داوای لە خوێنەران کرد کە کتێبی سەرمایەی مارکس بخوێننەوە. جاک لەندەن لە پارتی سۆشیالیست جیابووەوە و پەیوەست بوو بە باڵی یوجین دێبس و لە ساڵی ١٩٠١دا وەک کاندیدی پارتی سۆشیال دیموکرات بۆ سەرۆکی شارەوانی ئۆکلاند خۆی کاندید کرد و نزیکەی ٢٤٥ دەنگی بەدەستهێنا. دوای چەند ساڵێک جارێکی دیکە خۆی کاندید کردەوە و دەنگەکانی چوار هێندە زیادیان کرد. هەرچەندە باسی کاندیدی سۆشیالیستی بە پۆستی سەرۆکایەتی دەکرێت، بەڵام ژیانی سیاسی جاک لەندەن هەرگیز لەم دوو هەوڵە بۆ سەرۆکایەتی شارەوانی؛ تێپەڕی نەکرد. لەوانەیە ئەمەش لەبەر ئەوە بێت کە هەندێک لە نامەکانی خۆی بەناوی هەرچیت هەیە بۆ شۆڕش واژوو کرد و وتاری لەسەر دزێویی سەرمایەداری پێشکەش کرد و جەختی لەوە کردەوە کە (قازانجی زیادە قازانجی نەدراو بووە.) لە ساڵانی سەرەتای سەدەی بیستەمدا، بە بزووتنەوەی سۆشیالیستی ئەمریکیی نووسی و پەیامەکەی لە ئاستێکی بەربڵاودا بڵاوکردەوە و میراتێکی ئەدەبی گەورەی بەجێهێشت کە جەماوەر بتوانن لەدەوری هەڵخرێن.

جاک لەندەن لە ساڵی ١٩٠٥ کۆمەڵەی سۆشیالیستی نێوان کۆلێژەکان بۆ بانگەشەی سۆشیالیزم لە نێو خوێندکاراندا دامەزراند. جاک لەندەن لە زانکۆکانی هارڤارد و یەیڵ و زانکۆکانی تری ئایڤی لیگ سیمیناری دەگرت و پەیامی خەباتی چینایەتی بڵاوکردەوە. لە کتێبی "شتێک لە ئایداهۆی ڕزیو" (١٩٠٦) بەرگری لە سەرکردەکانی فیدراسیۆنی کرێکارانی کانەکان ڕۆژئاوا ولیەم هایوود و چارڵز مۆیەر کرد کە دەستگیرکرابوون و بە ئیعدام ئامادەکرابوون.(٥) ڕۆمانی پاژنەی ئاسنینی لە ساڵی ١٩٠٨دا سەرهەڵدانی فاشیزمی لە ئەمریکادا نیشانداوە کە لە کۆتاییدا لەلایەن پاڵەوانەکی سۆشیالیستییەوە ئازادکرا. نازییەکان لە ساڵی ١٩٣٣دا ئەم بەرهەمە و بەرهەمەکانی دیکەی کە مەیلی سۆشیالیستییان تیایدا باڵا بوو، سووتاند، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا چیرۆکە سەرگەرمییەکانی لەندەنیان قەدەغە نەکرد.

جاک لەندەن وەک کارەکتەری ئاڵۆز دەمێنێتەوە. ئەو سۆشیالیستێک بوو کە زۆر ماندوو بوو بۆ بەدەستهێنانی بژێوی ژیان، بەڵام بوو بە یەکێک لەو نووسەرانەی کە زۆرترین مووچەی سەردەمی خۆی وەردەگرت؛ نووسەرێک کە زەمینەی شکاند بۆ هەبوونی کەسانی غەیرە سپی پێست وەک پاڵەوان لە هەندێک کتێبدا و لەگەڵ ئەوەشدا ئاپارتهاید کە جەوهەرەکەی ڕەگەزپەرستییە ڕەت دەکاتەوە. هەروەها جاک لەندەن بە بیروباوەڕی سۆشیالیست و جیهانبینییە ڕادیکاڵەکەی داکۆکی لە گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی و سیاسی دەکرد. ئەو وتاردەرێکی بەتوانا

بوو، وەک وانەبێژێک لەسەر سۆشیالیزم و بابەتەکانی تری ئابووری و سیاسی جێی پەسەند بوو. زۆربەی خەڵک جاک لەندەنیان بە هێمایەکی زیندوو بۆ ژیانێکی ئازاد و دادپەروەر دەزانی.

جگە لە پابەندبوونەکانی بە نووسین و وتاردان، جاک لەندەن لە ساڵی ١٩١٤ بووە پەیامنێری جەنگ لە مەکسیک، ڕۆڵی سەربازانی ئەمریکا و کەشتییەکانی هێزی دەریایی لە ڕاپەڕینی ڤیلا کارانزادا ڕووماڵ دەکرد. لەندەن تا کۆتایی دەیەی نەوەتەکان وازی لە هەموو سیاسەتێکی چالاکانەی سۆشیالیستی هێنا. لە ساڵی ١٩١٤ لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا پشتگیری لە لایەنی هاوپەیمانان کرد. لە سەرەتای ساڵی ١٩١٦ دەستی لە پارتی سۆشیالیست کێشایەوە، لەندەن لە نامەی دەستلەکارکێشانەوەی خۆیدا بە ڕوونی ئەوەی خستەڕوو کە دەستبەرداری بیروباوەڕی سۆشیالیزم نەبووە، ئەو هەرگیز وازی لە سۆسیالیزم نەهێنا و دەیوت (من باوەڕم وایە کە چینی کرێکار، بە خەباتکردن، بە تێکەڵنەبوون و ڕێکنەکەوتن لەگەڵ دوژمن، دەتوانێت خۆی ڕزگار بکات.)

ژیانئاوایی

دوای جیابوونەوەی لەگەڵ پارتی سۆشیالیستی، جاک لەندەن لە ساڵانی کۆتایی ژیانیدا زیاتر لە هاوڕێ سیاسییەکانی دابڕاوە و تەندروستی جەستەیی لەندەنیش خراپتر بوو. لە تەمەنی ٣٧ ساڵیدا، ئەو جەستە بەهێزەی لە گەنجیدا کە زۆر شانازی پێوە دەکرد، ئاوساو و چرچ و لۆچی تێکەوت و پێش سەردەمی خۆی پیر بوو. جومگەکانی بەهۆی ڕۆماتیزمەوە ئازاریان دەدا و تووشی یوریمیا بوو و گورچیلەکانیشی لەکار کەوتن. پزیشکەکان داوایان لێکرد کە خووی کارکردن و خۆراکی بگۆڕێت و هەموو بەکارهێنانێکی کحولی ڕابگرێت و وەرزشی زیاتر بکات، ئەو ڕەتیکردەوە. ئەگەر شتێک هەبێت، فشاری پابەندبوونە داراییەکانی بە یارمەتیدانی هاوڕێ و کەسوکاری و کێشە تەندروستییەکانی وای لێکرد خەونی گەورەتر ببینێت و کاری قورستر و

خەراتر بکات. بەڵام ڕەتیکردەوە ڕێڕەو و نەریتی خۆی بگۆڕێت. ئەو بەردەوام بوو لە جگەرەکێشان و بەردەوام شەکەت بوو و ئازاری هەبوو. جاک بەردەوام بوو لە نووسین کە ڕۆژانە هەزار وشەی بەبێ گوێدانە شوێن و ئەرک و تەندروستی، دەنووسی. جاک لەندەن لە ٢٢ی تشرینی دووەمی ١٩١٦ لە تەمەنی ٤٠ ساڵیدا لەناو ماڵی خۆی ژیانئاوایی کرد کە ئەگەری ئەوە هەیە کە ژەمی زۆری مەرفین، بە هەڵکەوت یان بە ئەنقەست، بەشدار بووبێت لە مردنیدا. بەمەش هەموو جیهان بە مردنی ئەم نووسەرە مەزنە غەمبار بوو.

مردنی جاک لەندەن هەشتا مشتومڕی لەسەرە. کەسەکی کحولی و ئالوودەی دەرمانی ئازارشکێن بوو، بەدەست چەندین نەخۆشی جۆراوجۆرەوە دەیناڵاند، بەڵام تا دوا ڕۆژی ژیانی کەسێک بوو پڕ بوو لە پلانی بوێرانە و سەزی بەئەندازە گەورە بۆ داهاتوو. زۆرێک لە سەرچاوەکان مردنەکەی تا ئێستاش بە خۆکوشتن وەسف دەکەن. بەڵام پەدەچێت ئەمە جگە لە دەنگۆیەک هیچیتر نەبووبێت. لە بەڵگەنامەی مردنیدا هۆکارەکەی بە یوریمیا هاتووە کە لەکارکەوتنی گورچیلەیە. وەکیلی ئەدەبیی جاک لەندەن (ئیرڤینگ شێپەرد) کە چەند هەفتەیەک پێش مردنی سەردانی کردبوو، ئاگەیاند کە جاک لەندەن وتویەتی (من پێم باشترە بسووتێنرێم نەک ببم بە گەرد و تەز. ئەرکی مرۆڤ ئەوەیە بژی نەک بوونی هەبێت. من پێم باشە پریشکەکەم لە ئاگرێکی درەوشاوەدا بسووتێت نەک بەهەی ڕزگی وشکەوە بخنکێم. من پێم باشە نەیزەکێکی نایاب بم لە هەر گەردیلەیەک لە درەوشاوەییەکی شایستەدا نەک هەسارەیەکی خەوتوو بم. هەمیشەیی ئەرکی مرۆڤ ئەوەیە کە بژێت نەک بوونی هەبێت.)

جاک لەندەن سەرەڕای تەمەنی کورتی، میراتێکی ئەدەبی مەزن و کاریگەری لەپاش بەجێما کە ئیلهام بەخشە بە خوێنەران و نەوەکانی داهاتوو. کتێب و نووسینەکانی قسە لەسەر خەبات و تێکۆشانی چینایەتی و هەستی دادپەروەری دەکەن لە کۆمەڵگەیەک کە دادپەروەری تێدا نییە.

ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەبدوڵا سەلمان(مەشخەڵ)
٢٢ ی تشرینی دووەمی ٢٠٢٤

پەراوێز و سەرچاوەکان :
(١) سایتی تیفیدانسەر بیرکردنەوە هەمەکییەکان لە سەردەمی دیجیتاڵیدا ١٣ ی کانوونی دووەمی ٢٠٢٤
https://teifidancer-teifidancer.blogspot.com/2024/01/the-life-and-legacy-of-

socialist.html?spref=fb&fbclid=IwY2xjawGuMqFleHRuA2FlbQIxMQABHaUEGE_UdUxcjibgdNZO90ILFHBEfflmavGb-PRKkhJDW3DLyc8vRAO5iA_aem_mNXzN1J0viWZP-Aak9RXBA

(٢)ژنامی سان فرانسیسک ئکسامینر ژنامیک ل سانفرانسیسک و دوروبری ل ویلایتی کالیفرنیا دابشکراو و ل سای ١٨٦٣وو بلاودکرتو. سرتا بناوی دیموکراتیک پرس دامزراو و پاشان ناوکی گرانی بسردا هاتوو.

(٣)جاک لندن لم وتارددا ئینتمای خی ب بیروباوی سشیالیستی و هکارکانی پشت ئم ئینتمابوون نیشان ددات. ب زانیاری زیاتر لسر ئم وتار خوینر دتوانت سردانی ئمبستر بکات.
/https://www.online-literature.com/london/3875

(٤)ژنامی (ئکلاند تایمز)؛ ژنامیکی هفتان بوو ژمار یکی ل ٢٩ ی ئیلوولی ١٩٢٣ بلاوکراوتو. ژنامک زیاتر بایخی ب کش و گرفتکانی ئفریقی ئمریکییکان ددا. ئم ژنامی ل کالیفنیا درچوو و سای ١٩٩٩ ل بلاوبوونو وستاو.

(٥)ولیم هایوود و چارز میر؛ دوو ابری فیدراسینی کرکارانی کانکانی ژئاوا و یکتیی کرکارانی پشسازی جیهان بوون ک بتاوانی کوشتنی حاکمی ئایداه لسای ١٩٠٦ زیندانی کرابوون.

نامیلکی" تایوان، بشکی دانبراو ل چین - دیدگا مژوویی و یاساییکان"

نامیلکی: "تایوان: بشکی دانبراو ل چین - دیدگا مژوویی و یاساییکان"، ل نووسینی هژار حسن بلاوکرایو،ک شیکارییکی ورد ب زمانی کوردی ب پرسی تایوان دکات، ل گی شیکاری مژوویی و بگنامی یاسایی و هسنگاندنی جیپلتیکییو،ک یاسای نودوتی ب وونی تایوان وک بشك ل چین دناست، بچوونك ک ب شویکی زر لایرن ککخراو جیهانییکان و نزیکی هموو دوتکانی جیهانو پشتگیری دکرت. نامیلکک بشکی تواو ترخان دکات ب توانینکی هژار ک ل گوتاری

بەشەکی کورددا پەرەی سەندووە، ئەویش مەیلی بەراوردکردنی پرسی تایوان لەگەڵ پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا،ڕوونکردنەوەی لێکدانەوە هێڵەکانی پرسی تایوان و کورد، نامیلکەی "تایوان: بەشەکی دانەبڕاو لە چین – دیدگا مێژوویی و یاساییەکان"، سەرچاوەیەکی ئەکادیمی جێی متمانە بۆ داڕێژەرانی سیاسەت و خوێندکار و ڕۆژنامەنووسانی کوردە،ڕوونکردنەوەی ئەوەی زلهێزەکان بۆ تایبەتی چین و ئەمەریکا چۆن مامەڵە لەگەڵ ئەو پرسە دەکەن،بەراوردکاری لە نێوان تایوان و پرسی کورد،نامیلکەکە پاشخانی مێژوویی تایوان روونددەکاتەوە کە تایوان بۆ چەندین سەدە پەیوەندی کولتووری و دیمۆگرافیای لەگەڵ چین پاراستووە،لە ژێر دەسەڵاتی شانشینی چینگ لە ساڵی 1683 بۆ جاڕنامەکانی قاهیرە و پۆتسدام ،نامیلکەکە بنەما یاساییە نێودەوڵەتییەکان و بڕیارنامەی 2758ی نەتەوە یەکگرتووەکان (1971)،کە کۆماری میللی چین وەك تاکە نوێنەری چین دەناسێت و تایوان وەك بەشێك لە خاکی چین دووپات دەکاتەوە و بنەمای یەك چین لە ئاستی جیهانیدا،بەشەکی نامیلکەکە تەرخانکراوە بۆ وەڵامدانەوەی پرسیاری بۆچی ناتوانرێت پرسی تایوان و کورد بەراورد بکرێت؟،لێکۆڵینەوە لە دۆخی یاسایی و زەمینەی مێژوویی و دانپێدانانی نێودەوڵەتی و پێکهاتەی جیۆپۆلەتیکی پرسی تایوان و کورد دەکات،تایوان لە ئاستی نێودەوڵەتیدا وەك بەشێك لە چین ناسراوە؛ بەپێچەوانەی پرسی کورد،زەمینەی مێژوویی: تایوان بە هۆی شەڕەی ناوخۆ جیا بووەوە؛ کورد هەرگیز بەشێك نەبووە لە دەوڵەتێکی یەکگرتووی مۆدێرن،دانپێدانانی نێودەوڵەتی: ئیدیعای سەروەری تایوان دانپێدانانیان نییە،پێکهاتەی جیۆپۆلەتیکی: تایوان پەیوەندی بە یەك دەوڵەتەوە هەیە؛ پرسی کورد چوار دەوڵەت دەگرێتەوە،نامیلکەکە بەو ئەنجامە گەیشتووە کە تایوان بەشەکی جیانەکراوەی چینە لەژێر مێژوو و یاسا نێودەوڵەتییەکان.

بۆ بابەتیکردنی پرسی تایبەتی خود- زات- لە هەڵبەستی (وەڵامی

پـــرس)ی گۆران دا.. نووســـینی/ عەتا قەرەداخی

(لە یادی تێپەڕینی شەست و سێ ساڵ بەسەر کۆچی دوایی گۆرانی لوتکەی شیعری کوردیدا)

(وەڵامی پرس) یەکێکە لە هەڵبەستەکانی گۆران کە چەند مانگێك لەپێش مردنی نووسیوێتی دەربڕینێکی راستگۆیانەی باری دەروونی گۆرانە لە کاتێکدا کە هەست دەکات نەخۆشی شێرپەنجە هەڕەشە لەژیانی دەکات. گۆران حاڵەتی نەخۆشییەکەی خۆی و باری دواکەوتوویی و ژێردەستەیی میللەت پێکەوە دەبەستێت و هاوشێوەیەك لەنێوان خۆی و گەلەکەیدا پێکدەهێنێت ‎و هۆی ماتی و خەمبارییەکەشی دەگێڕێتەوە بۆ هۆکارە گشتییەکە واتە باری نالەباری ژیانی کۆمەڵگەکەی و نائاسوودەیی کۆمەڵایەتی. سەرەتا پێم باشە لێرەدا دەقی شیعرەکە بنووسمەوە تا خوێنەر بتوانێت لەکاتی خوێندنەوەی باسەکەدا لە کوێدا ویستی بگەڕێتەوە سەر شیعرەکە.

وەڵامی پرس
راکشابووم لەسەر پشتم
دکتۆرەکەم
ماری شێرپەنجەی ئەکوشتم
ناڵێم وەك دایکێك دڵسۆز
فرمێسکی بۆ هەڵ ئەڕشتم
بەڵام تەواو وەك کچی خۆم
دەستی ئەخستە ناو مشتم
بەچاوی پڕ لە هەستی جوان
ئەیکرد تەماشای سروشتم
ئەیپرسیی لێم: بۆچ واماتی
بۆچ هەمیشە خەمبار دیاری
بۆ من ئەم پرسە وەك هەنگوین
ئەتکایە سەر لێو لەزاری
بەڵام بۆ خوشکانی بەردەست
سیس کردنی گوڵ بوو کاری،
دوو سێ کچ بوون وەك دکتۆر خۆی
خەمخۆرییان لێ ئەباری،
نەك هەر بۆ تیماری دەردم

بۆ چارەش بۆ باغچەی زەردم

* * *

بەڵێ، دکتۆر! خوشکان! ماتم،
هەر من نیم ماتی وڵاتم،
لەناو هەزارانا: تاك تاك
لێومان هەیە پێبکەنێ
لای ئێمە بۆ دنیای شادی
وا تازە خەڵك هەنگاو ئەنێ
25/5/1962

(وەڵامی پرس) ئەو شیعرەی گۆرانە کە لەکاتی کەوتندا لەنەخۆشخانەی کرملین نووسیویەتی. پێکهاتنی بنیادی شیعرەکە لەسەر دووانەی (پرسیار/ وەڵام) هەڵچنراوە. هەڵبەتە باڵادەست بوونی ئەم جۆرە سوتراکتورە دەلالەتێکی قوڵتری هەیەو لەسادەترین شێوەیدا پێکهێنانی دووانەی (دەسەڵاتدار/ دەسەڵات بەسەرداکراو) بەرجەستە دەکات، ئەویش لەو روانگەیەوە کە هەموو پرسیارێك کوشتنی ساتەوەختی بێدەنگییەو خستە ژێر رکێفی پرسیار لێکراوە بۆ کاتێکی دیاری کراو. لەلایەکی ترەوە پێکهێنانی دووانەی (پرسیار/ وەڵام) لە ئەزموونی شیعری گۆراندا بەڵگەی گەڕانێو بەدوواچوونی گۆرانە بۆ ئاشکراکردنێو کەشف کردنی شتە نهێنیو پەنهانەکان. زۆربەی کات (پرسیار) لای گۆران پرسیاری گۆرانی بەئاگایە دەربارەی بابەتێکی نەزانراو یان پەنهان بەرزی دەکاتەوە. ئەگەر بەو پێوەرە بووایە کە گۆران کەسێکی خاوەن ئینتیمای سیاسو ئایدۆلۆژییە دەبووا هەر زوو بگەیشتایەتە حاڵەتی یەقینێو وازی لە پرسیارکردن بهێنایە، بەڵام گۆران وەکو شاعیرێکی داهێنەر بەردەوام لەحاڵەتی پرسیارکردندایە، هەر ئەوەشە کە زیندووێتی ئەدەبی گۆرانیفەراهەم کردووە.

(وەڵامی پرس) هەروەك ناونیشانەکە خوێنەر دەداتە دەستی گەڕان لەدوای یەقینێکی ئامادە، یەقینێك کە پێشتر پرسیاری لەبارەوە کراوەو گۆران راستەوخۆ هەر لەنێو دەقی شیعرەکەدا وەڵامی پرسیارەکانی پێشکەش دەکات، بەڵام گۆران لەکاتی نووسینی ئەم شیعرەیدا لەرووی فیزیکییەوە تووشی شکست هاتووەو دووچاری نەخۆشی شێرپەنجە بووە. هەموو شتێکیش لەدەرەوەڕا کاردانەوەی لەسەر ناوەوە دەبێت بۆیە شکستی جەستە لای گۆران دەیگەڕێنێتەوە بۆ رۆچوون بەدیوی ناوەوەدا. تێڕامانێو بیرکردنەوە دروست دەکات، بیرکردنەوەش لەنەخۆشییەکەی لەرووی سایکۆلۆژییەوە لەبەردەم پرسیاری دکتۆردا ئامادەی دەکات، کەواتە مەرج نییە لەواقیعدا گۆران شیعرەکەی راستەوخۆ لەکاتی کەوتندا لە نەخۆشخانەی کرملین نووسیبێت، بەڵکو ئیحای درووستبوونێو بنەمای نووسینی شیعرەکە حاڵەتی نەخۆش کەوتنێو

بوونیەتی لەو نەخۆشخانەیەدا. ئەو حاڵەتەش شێوازی جۆرێك لەدایەلۆگ بەرجەستە دەكات، واتە ئێستە پرسیاركەر دكتۆرەو پرسیار لێكراویش گۆرانە. دكتۆر پرسیار دەگات گەرچی رەنگە چاوەڕوانی وەڵامیش نەكات بەڵكو رەنگە تەنها بە مەبەستی رایكردنی كات پرسیار بكات، بەڵام ئاراستەكردنی پرسیارەكە گۆران دەخاتە مەوقعی گوێگرەوەو لەرووی سایكۆلۆژییەوە دەیكات بە بەركار كە ئەمەش دواتر دەلالەتێكی قوڵتر هەڵدەگرێت لەرووی بەراوردكردنی ناسنامەی گۆرانو ناسنامەی دكتۆرەوە لەرووی ئامادەبوونیانەوە. پرسیاركردن گۆران دەخاتە باری تێڕامانو بەخۆدا چوونەوەوە، بۆ دۆزینەوەی وەڵامی پرسیارەكە، كە دواجار گۆران بە نووسینی ئەم شیعرە وەڵام دەداتەوە، كەواتە گۆران پێش لە نووسینی شیعرەكە زەمینەیەكی ئامادەكردووە، هەڵبەستی (وەڵامی پرس) لەسەر بنەمای ئامادەكردنی ئەو زەمینەیە نووسراوە.
گۆران لەو ساتەوەختەدا كە (وەڵامیپرس) دەنووسێت تووشی نەخۆشی بووە، ئەو حاڵەتەش دەبێتە رێگە خۆشكەر بۆ ئەوەی گۆران بكەوێتە تاوتوكردنی ناوەوەی خۆو شكستی دەرەوەی لەیاد بچێتەوە یا بەهۆی خوردبوونەوە لەناوەوەی خۆی دەرەوەی لەیادبكات. لێرەشەوە (وەڵامی) مەودا قوڵترو پڕماناتر بۆ پرسیارەكان بدۆزێتەوە كە تێكڕا لە پانتایی مێژوو و باری كۆمەڵایەتیو سیاسی نەتەوەكەیەوە هەڵی هێنجاون، هەر ئەوەش بەرهەمی داهێنانی گۆران نەمرترو باڵاتر دەكات.
گۆران دڵنیایە كە نەخۆشی شێرپەنجە كۆتایی بەژیانی دێنێت، بەڵام هێشتا پەی بەئامادەبوونی خۆی دەباتو هەست بەوە دەكات كە ئەم لەبەرامبەر سەرچاوەی پرسیاركردنەكەدا واتە دكتۆر ئامادەبوونی هەیە، بۆ شاردنەوەی شكستی جەستەیی خۆی لەدوای وەڵامێكی تر بۆ پرسیارەكە دەگەڕێتو راستەوخۆ وەڵامەكەی وەكو نوێنەری هەموو نەتەوەكەی دەداتەوەو ماهیەتی پرسیارەكەش بەجۆرێك دەگۆڕێت كە لەبری ئەوەی بەتایبەتی ئاراستەی خۆی كرابێتو دەربارەی حاڵەتی زاتی خۆی بێت دەیكاتە پرسیار لە حاڵەتی گشتی نەتەوە، ئەوەش دیسان لەگەڵ گەڕانی هەمیشەیی گۆراندا لەدوای دۆزینەوەی ئەڵتەرناتیڤ یەك دەگرێتەوە.
لەسەرەتای شیعرەكەدا شاعیر لەشێوەی گێڕانەوەدا كەزیاتر نزیك دەبێتەوە لەدواندنی ساتی بە موگناتیس خەونادنو باری كەسێتی خۆی پێشكەش دەكات كەوای نیشان دەدات بەرەو پیرێتیو مردن دەچێت. دكتۆرەكەی لەناخەوە لەگەڵ باری پێكەسەری ئەمدا وەكو ئەوەی گۆران هەستی پێدەكات خەمو پەژارە دایگرتووە. لەوردبوونەی سیمای ئەمی چاوەڕوانی مەرگدا (ئەو) پرسیار دەكات. لەراستیدا پرسیارەكان هیچ دەلالەتێكی قوڵی فیكرییان نییەو تەنیا لەرووكەشدا دەرخستنی جۆرێك

لەسۆزو بەزەیی نیشان دەدەن، تەنیا لەراستیدا پیادەکردنی دەسەڵات نەبێت لەلایەن ئەوی دکتۆرەوە بەرامبەر بەئەمی نەخۆش شتێکی ئەوتۆ ناگەیەنن، واتە دەلالەتی قوڵی پرسیارەکەی دکتۆر ئەوەیە کە ئەوی سەر بە گەلێکی خاوەن دەسەڵاتێو شارستانیەتێو مێژوو کە ئامادەبوونی هەیە بەچاوی سۆز سەیری ئەمی سەر بەگەلێکی بێدەسەڵاتی ناشارستانی بێ مێژووی نائامادە دەکات. ئەگەرچی گۆران باری جووت هەڵوێستی دکتۆرەکە دەخاتەروو پێکەش دەکات، کاتێ پرسیارەکانی بەئاسوودەیو رووخۆشیەوە ئاراستەی ئەم ئەکات، ئەمی نەخۆش، بەڵام بۆ بەردەستەکانی لە ئاستی (دەسەڵاتەوە) هەڵوێست دەنوێنێ، لێرەدا قسەمان لەسەر ئەوە نییە کەئیلغای ئەو دەسەڵاتە بکەینەوە کە ئەوی دکتۆر بە حوکمی شوێنەکەی لەو مەوقیعەدا هەیەتی. ئەوە ئاشکرایە کە ماهیەتی دەسەڵات کۆتایی نایەت تا کۆمەڵگە نەگاتە بەرزترین پلەی عەدالەتی کۆمەڵایەتی ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت کە ئەو قۆناغەی کۆمەڵگەی (سۆڤێتی) کە گۆران لە شیعرەکەیدا بەوجۆرە هەڵوێستی دکتۆر بەرامبەر کارمەندی خواری خۆیەوە دەخاتەروو ئەو عەدالەتە کۆمەڵایەتیە نەبووە. هەر ئەمەش ماهیەتی دەسەڵاتی سۆڤێتی دەخاتە بەردەم پرسیارەوە. جووت هەڵوێستی دکتۆر لەوەدایە لەلایەك بەسۆز (گۆران) ی نەخۆش دەدوێنێ کەچی لەلایەکی ترەوە بە تووندی مامەڵەی خوشکانی بەردەسی دەکات. ئەوەتا گۆران دەڵێت:

بۆ من ئەم پرسە وەك هەنگوین
ئەتکایە سەر لێوی زاری
بەڵام بۆ خوشکانی بەردەست
سیس کردنی گوڵ بوو کاری

کاتێ ئەو دکتۆرە پرسیار لەگۆرانی نەخۆش دەکات وەڵامی پرسیارەکان لای خۆی ئامادەن. کەسێك نەخۆشیەکی کوشندەی هەیەو لە ئەگەری مردندایە. ئەگەری مردنیش شتێك نییە مرۆڤ لە ئاستیدا غەمبارێو مات نەبێت، کەواتە پرسیاری دکتۆر بە مەبەستی ئاشکراکردنی نەزانراو نییە، بەڵام گۆران وەڵامەکان لە ئاستێکی باڵادا، لە ئاستێکی ئینسانانەی بێوێنەدا دەداتەوە. وەکو کەسێك کەوا دەڵوانێت نەخۆشیو رەنگ زەرد ئەمی تاك بریتییە لە حاڵەتێکی زاتیو هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ هۆکاری مەوزوعی کە ئەویش باری ناهەموارو نالەباری گەلەکەیەتی.

گۆران لەدوو حاڵەتی خۆی دەدوێت، حاڵەتی یەکەم نەخۆشیەکەیەتی وەکو شکستی فیزیکی کە مەرگ چاوەڕوانی دەکات واتە لەرووی مەعنەویشەوە لە مەرگ نزیك بۆتەوە. حاڵەتی دووەم ئامادەبوونی نەتەوەکەی لەرووی پێشکەوتنێو شارستانییەوە لەبەرامبەر ئەوی خاوەن شارستانێتیو ئامادەبووندا لەسەرجەم بوارە جۆراوجۆرەکاندا دەخاتە

روو، ئاماژەیەکیش بۆ ئاسۆی دنیایەکی نوێ دەکات.

بەڵام گۆران لە مەودایەکی قوڵتردا لەباری نائامادەبوونی نەتەوەکەی دەدوێت، ئەوەتا کاتێ باسی سستەرەکان دەکات لەوە دەدوێت کە خەمخۆری ئەو خوشکانە تەنها بەمەبەستی تیماری شکستی فیزیکی نەبوو، بەڵکو بۆ دۆزینەوەی چارەسەری (باخچەی زەرد) واتە گۆڕینی ئەو ئایندەیە کەوا چاوەڕوان دەکرێت ئەوش هیچ رووداوێکی تێدا روونەدات. (باغچەی زەرد) دوو مەدلولی هەیە، یەکەمیان تایبەت بە خودی گۆران ئەگەر ژیان (باغچە) بێت ئەوا (باغچەی زەرد) هاوشانە لەگەڵ ژیانی نەخۆشیدا، بەڵام دێڕی پێشتر کە دەڵێت (نەك هەر بۆ تیمار دەردم) ئەو بۆچوونەی سەرەوە لاواز دەکات چونکە (تیمارو چارە) پەیوەست بەخودی گۆرانی نەخۆش هەمان پرۆسەی کارکردنن بۆ رزگارکردنی لە نۆخشیەکەی. هەروەك (دەردو باغچەی زەرد) یش هەمان مانا دەبەخشن. بۆیە لێرەوە دەشێ لەدوای مەدلولی دووەم بگەڕێین بۆ (باغچەی زەرد) کە ئەویش لەراستیدا بەشی دوایی شیعرەکە ئاشکرای دەکات کە بریتییە لەمێژوو و شارستانێتیو ئامادەبوونی کەسێتی نەتەوەکەی گۆران یان ئەو گەلەی کە گۆران ئەندامێکە لێیو لەو بوارانەدا واتە مێژوو و شارستانێتیو ئامادەبوونی کەسێتی نەتەوەیی لاوازو نادیارەو وەکو گوڵێکی سیسۆو زەرد وەهایە لە باغچەی گەشی شارستانێتیو ئامادەبوونی مرۆڤایەتیدا. لەبەشی کۆتایی شیعرەکەدا ئاشکرا تر دەبێت کە گۆران لەلایەك لەسەر نەتەوەکەی وەکو کورد دەدوێو لەلایەکی تریشەوە لەسەر گەلی عێراق کە ئەوەش بۆ گۆران لەوکاتەدا شتێکە مایەی سەرسوڕمان نییە چونکە وەکو ئەندامێکی مولتەزیمی حیزبی شیوعی عێراقی رەوایە بەو شێوەیە بیربکاتەوەو لەمیانەی شیعریشدا جیهانبینینی سیاسیو فیکری خۆی بەرجەستە بکات. هەروەك چ بەگوێرەی کوردو چ بەگوێرەی عێراقیش گۆران وای دەبینێت کە هێشتا لەپەراوێزی مێژوو و شارستانێتی دانێو لەکاروان بەجێماونێو خەسڵەتی باغچەیەکی زەردیان هەیە لەنێو باغی گەورەی شارستانێتیو پێشکەوتنێو ئامادەبوونی نەتەوەو گەلانی جیهاندا.

گۆران وەڵامی پرسیارەکانی (بۆچ وا ماتی؟ بۆچ هەمیشە خەمبار دیاری؟) دەداتەوە. هۆکاری (ماتی) بەتەواوی لەسنووری فاکتەری نەخۆشی شێرپەنجە دوور دەکەوێتەوە، لە وەڵامەکەدا روخسارێکی مێژوویو سۆسیۆلۆژی بە وەڵامەکەی دەبەخشێت. گۆران تراژیدیای (مات بوون) دەکاتە سیفاتێکی گشتیو لەسنووری تایبەتی خودی خۆیی دەردەکات. ئەمەش لەباری یەکەمدا دەبێتە هۆی شاردنەوەی یان پشت گوێ خستنی کاریگەری (نەخۆشی) بۆ دروستکردنی باری (ماتیو خەفەتباری). لەباری دووەمیشدا رواڵەتی مێژوویو سۆسیۆلۆژی بەرووداوەکە دەبەخشێت، مۆتیڤی (مات بوون) راستەوخۆ دەگەڕێتەوە بۆ

سەلماندنی ئامادە نەبوونی ئێمە لەرووی شارستانو مێژوویو کۆمەلایەتییەوە. ئەگەر هۆکاری (مات بوون) بەگوێرەی گۆران (نەخۆشیەکەی) بوایە رەنگە هێندە کاریگەرو ترسناك نەبوایە چونکە شاعیر لە پشتی خۆیەوە مێژوو و شارستانێتییەکی خاوەن ناسنامەی دەبینی، بەڵام لەساتەوەختێکدا کە ئەو مێژووە ئامادەبوونی نەبێت ئەوا گۆران لەناخەوە هەست بەهەرەسی گەورە دەکاتو کاتێ نەخۆشیەکە کۆتایی بەژیانی دەهێنێت ئەم نەوەکو تاك نەوەکو کۆمەڵەکەی هیچی لەدوا بەجێ نامێنێت کە زیاتر ئەم بۆچوونە پەیوەست دەبێتەوە بە کەسیەتی کۆمەڵایەتیو مێژوویی ئەو میللەتەوە کە گۆران ئەندامێکە لێی، هەر ئەو هۆکارەشە هەست کردن بە فەنابوونی تەواوەتی لای گۆران دروست دەکات گەرچی گۆران لەرووی داهێنانەکەیەوە هەرگیز نامرێ، لەلایەکی ترەوە گۆران دەیەوێت خۆی لەحاڵەتی تاکییەتی (فردی) قوتار بکاتو لە قەوارەیەکی باڵاتردا خۆی جێگیر بکات. بەمانایەکی دی دەیەوێت وەکو هەر ئینسانێکی تری رۆژهەڵاتو کۆمەڵگە دواکەوتووەکان بوونی خۆی لەنێو پێکهاتەیەکی گەورەتردا کە ئەویش (کۆمەڵە) بپارێزێت کە ئەوەش حاڵەتی گەڕانەوەیەتی بۆ نێو سیستەمی عەقڵی دەستەجەمی کۆمەڵگە، لەپشتی ئەم گەڕانەوەیەوە دەلالەتی ترس لەمردن وەکو مۆتیڤێك کاردەکاتو دەیەوێت خۆی بسپێریت بە حاڵەتێکی باڵاتر کە ئەویش بەکۆمەڵایەتی کردنی سیفەتی (مات) بوونەکەیەتی چونکە لەرووی دەروونییەوە لەنێو پێکهاتەیەکی کۆمەڵایەتی گەورەتدا (ترس) کەمتر دەبێتەوە.

گۆران هەر لەو حاڵەتەی ترسو چاوەڕوانی مردنەدا نامێنێتەوەو لەبەردەم مەرگی چاوەڕوانکراویدا دەستەوسان نابێتو چۆك دابدات بەڵکو هیوای سبەینێیەکی گەشو داهاتوویەکی زیندوو دەخوازێت، لەدواکۆپلەی شیعرەکەدا دەڵێت:

لەناو هەزارانا تاك تاك
لێومان هەیە پێبکەنێ
لای ئێمە بۆ دنیا شادی
واتازە خەڵك هەنگاو ئەنێ

گەرچی گۆران باری ماتیو بێزاری نەتەوەکەی دەردەخاتو لای وایە ئەوانەی تروسکەیان تیا بەدی دەکرێتو هەست بەئاسوودەیان دەکرێت زۆر کەمن بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پێمان دەڵێت هیوای دەرکەوتنی سەرەتای شادیو هەنگاونان بۆ دنیای شادی هەستی پێدەکرێت. لێرەوە ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات داخۆ لەتێڕوانینی گۆرانەوە (دنیای شادی) چی دەگەیەنێت؟ بۆ لێکدانەوەی وەڵامی ئەم پرسیارە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ نێو پانتایی مێژوو و رووداوە کۆمەڵایەتییەکان، تا لەسەر ئەو بنەمایە (دنیای شادی) بە بۆچوونی گۆران دیاری بکەین.

ئەگەر لەرووی کرۆنۆلۆژییەوە لە (وەڵامی پرس) بڕوانین ئەوا لەمانگی مایسی (1962) دا نووسراوە. لێرەدا مەبەستمان لەدیاری کردنی ئەو مێژووە گەڕانەوەیە بۆ دوو ساتەوەختی تری مێژوویی نزیك لەگەڵ دوو رووداوی جیاوازدا کە دەشێ مەدلولی (دنیای شادی) لای گۆران پەیوەست بکرێتەوە بەو دوو رووداوەوە.

رووداوی یەکەم شۆڕشی چوارەمی تەموزی (1958) و رووداوی دووەم هەڵگیرساندنی ئاگری شۆڕشی ئەیلولی (1961) ە. شۆڕشی چواردەی تەموز بەگوێرەی عێراق گۆڕانکارییەکی گەورە بوو. خاڵی کۆتایی هاتنی فەرمانڕەوایەك مەلیکو کۆتایی هێنان بە جەورو ستەمێو دەسەڵاتی راستەوخۆی ئیمپریالیزمێو نۆکەرانی بۆ گۆرانی شاعیرو مولتەزیمی سیاسو ئەندامی حیزبی شیوعی کە پێش شۆڕش لە بەندیخانەدا بووە رووداوێکی گرنگەو دەشێ گۆران ئەو شۆڕشە بەسەرەتای دنیایەکی نوێ دابنێت.

بۆچوونی دووەم سەرهەڵدانی شۆڕشی کوردە لە ساڵی (1961) کە شیعرەکەی گۆران نزیکەی هەشت مانگ دوای سەرهەڵدانی ئەو شۆڕشە گوتراوە. هەڵبەتە شۆڕشی ئەیلول لەرووی روانین بۆ مێژوو و مەسەلەی نەتەوایەتی کورد رابوونەوەیەکی گەورەیە وەکو سەرەتایەکی نوێی بزاوتی رزگاری خوازانەی نەتەوایەتیو دوای سەرجەم شکستەکانی پێشوو رابوونەوەیەکی نوێ بوو. ئێمە دەشێ لەرووی پەیوەستکردنەوەی شیعرەکەوە بە پانتایی ژیانی کۆمەڵایەتیو سیاسو مێژووییەوە ئەم لێکدانەوەیەی بۆ بکەین چونکە ناکرێت دوور لە رووداوە مێژووییو کۆمەڵایەتیو فکرییەکان بتوانین باسی دەقی زیندووی ئەدەبی یان هونەری بکەین. بەڵام لەراستیدا لەرووکەشی دەقەکەدا هیچ بەڵگەیەك بۆ ئەم جۆرە لێکدانەوەیە نادۆزرێتەوە. بە تایبەتی ئیلتیزامی گۆران بە حیزبی شیوعیەوە زیاتر لێکدانەوەی یەکەم بەهێز دەکات.

وەڵامی گۆران بۆ پرسیاری دکتۆر بریتییە لە وەڵامی نەتەوەکەی یان گەلەکەی بۆ پرسیاری ئەندامی نەتەوەیەکی باڵا. بەپێی ئەو لێکدانەوەیەی سەرەوەش وەڵامەکەی گۆران زیاتر وەڵامی ئەندامێکی کۆمەڵگەی عێراقیەو گۆران وەکو ئەندامێکی ئەو کۆمەڵگەیە وەڵام دەداتەوە، لەبارێکی تردا بریتییە لەوەڵامی گۆران یان هەر ئەندامێکی تری نەتەوەکەی، سەرباری ئەوەش گۆران خاڵێکی گرنگ لەو شیعرەدا تۆمار دەکات ئەویش ئەوەیە لەگەڵ هەڕەشەی مەترسی مەرگیشدا کەچی گۆران هیوای بەئایندە هەیەو چاوەڕوانی شادیو بەختەوەریو ئاسۆی دنیای نوێ دەکات. ئەمەش بارێکی دەگمەنە، کاتێ مرۆڤ ئاگاداری نزیك بوونەوەی مردنی خۆی بێت کەچی ئاواتەخوازی ئایندەیەکی گەش بێت. واتە پێی وایە شکستی (ئەم) شکست نەدەبوو ئەگەر مێژوو و باری ژیانێو شارستانێتی نەتەوەکەی لە ئاستێکدا

بوایە ئامادەبوونی هەبوایە، ئەوکاتە وەکو تاکێکی کۆمەڵگە ئەم لەمردنی خۆی بێباك دەبوو چونکە گەرچی وەکو تاك بسڕایەتەوە لەنێو مێژوو و ئامادەبوونی نەتەوەکەیدا دەپارێزرا.

بنیادی (پرسیار/ وەڵام) لەم شیعرەدا دەشێ بەپێی پرسیارکەر (دکتۆرەکەو) پرسیارلێکراو (گۆران) لەسەر بنەمای ئامادەبوونی مێژوویو سیۆسیۆلۆژیو شارستانی هەریەکەیان لێکدانەوەی بۆ بکرێت. دکتۆر پرسیار دەکات لەهۆی ماتیو خەمباری گۆران کەواتە دەبێ نیەتی چارەسەرکردنی ماتیو خەمباری ببێتە هۆ بۆ پرسیارەکەی دکتۆر. بەڵام دکتۆر لێرەدا بریتییە لە عەقڵو ئامادەبوونی ئەو شارستانێتیو مێژووەی کە دکتۆر نوێنەرێتی. واتە دکتۆر بریتییە لە عەقڵی ئامادەی (سۆڤیەت) ی کەوای لەخۆی دەڕوانی دەوری دکتۆر دەبینێ بۆ چارەسەرکردنی دەردی گەلان بەتایبەت دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر کە دکتۆری چارەسەرکردنی نەخۆشی کوێرەوەریو دواکەوتوویو ماڵوێرانیو دەرد کۆمەڵایەتیەکانی تری میللەتانی دواکەوتوو و چەوساوەی ژێر چەپۆکی ئیمپرالیزمو نۆکەرانیەتی. هەربۆیە پرسیاری دکتۆر پرسیاری رژێمی سۆڤێتییە. گۆرانیش تەنیا بریتی نییە لە گۆرانی شاعیر کە دوو چاری نەخۆشی شێرپەنجە بووە، بەڵکو گۆران نوێنەری هەموو گەلانی بەشخواروو چەوساوەی ژێر دەسەڵاتی ئیمپریالیزمە کە هۆی ماتیو خەمبارییەکەیان شیرپەنجەی چەوساندنەوەیە کە بەرەو هەرەسو تێکشکاندنوهەڵوەشاندنەوەو لەنێوچوونیان دەبات. دەشێ شیعری (وەڵامی پرس) لە ئەنجامی بڕوابوونی گۆران بەوەی کە تاکە رزگارکەری گەلان لەدەستی ئیپریالیزمو نۆکەرانیو لەدەستکۆنەپەرستیو پاشڤەرۆیی کۆمەڵایەتی تەنیا لەسایەی هیمەتی دەوڵەتی سۆڤیەتدا بگاتە ئەنجام ئەم بۆچوونەش لەسەر بنەمای ئیلتیزامی ئایدۆلۆژیو حیزبی ئەو کاتەی گۆران زیاتر بەهێز دەبێتو لەم روانگەیەشەوە دەتوانین بڵێین گۆران کەسیەتی حیزبی شیوعی عێراقی ئەوکاتەیەو دکتۆرەکەش سیستەمی سۆڤیەتی ئەو سەردەمەیە کەچۆن حیزبی شیوعی هەموو هیوایەکی بەسۆڤیەت بوو کە وەکو تاکە هیوای گەلانی ماف خوراو بە فریای گەلی عێراقیش بکەوێت. لێرەدا وەکوشاعیرێکی داهێنەر حاڵەتێکی زاتی خۆی کە حاڵەتێکی پڕ مەترسییەو هەڕەشەی مەرگی لێ دەکات بە حاڵەتێکی مەوزوعیو دەیبەستێتەوە بەباری دواکەوتوویو ژێردەستەیی کۆمەڵگەکەیەوەو چارەسەری نەخۆشییە تایبەتییەکەی خۆی لەچارەسەری دەردی کۆمەڵدا دەبینێتەوە. هەر لێرەوە ئیلتیزامی ئەدەبیو ئەخلاقی گۆران بە هونەرەکەیو بەستنی هونەرەکەشی بەژیانی میللەتو مێژوو و باری کۆمەڵایەتی گەلەوە ئاشکرا دەبێت، بەتایبەتی لە (وەڵامی پرس) کەدوا شیعری گۆرانە ئەوە دەسەلمێنێت کە گۆران تادوا ساتی ژیانی

بەهاکانی دوا پلەی داهێنانی پابەندو پەیوەستی گوزارشت کردن بووە لەژیانێو بەهاکانی ژیانێو گەش بینیش بووە بەوەی کە داهاتوونوێ هەر دەبێ بگات بەو دنیا نوێیەی کە گۆران لەکاتی نووسینی شیعرەکەیدا دەڵێت:

لای ئێمە بۆ دنیای شادی

وا تازە خەڵك هەنگاو ئەنێ

بەڵێ گۆران لەروانگەیەکی ئایندەخوازیەوە عیرفانیەوە دەڕوانێتە ژیانێو بەچاوێکی پڕ لە یەقینەوە بانگەشە بۆ گۆڕانکاری دەکات، گۆڕانکاریش بەلای ئەوەوە گواستنەوەیە لەم حاڵەتە نادروستەی ساتەوەختی لەدایك بووونی هەڵبەستی (وەڵامی پرس) ەوە بۆ دنیایەك کە بەهیوایە پڕ لە شادیو ئاسوودەیی بێت، ئیتر گرنگ نیە ئەودنیایە ئەم پێی دەگات یان نا بە تایبەتی کە دەزانێت دووچاری نەخۆشیەکی کوشندە بووەو چاوەڕوانی مەرگ دەکات. لێرەوەیە گۆران حاڵەتی زاتی خۆی پشت گوێ دەخاتێو قورسی لەسەر حاڵەتی مەوزوعی واتە ژیانی کۆمەڵگەکەی دادەنێت کە بەهیوایە بەرەو ئایندەیەکی گەش هەنگاو بنێت.

گوتە و ناپلیۆن.. بەیەکگەیشتنی مێژوویی.. ئاکۆ عەبدوڵڵا

ساڵی 2008 گوستاڤ سایبتی نووسەری ئەڵمانی، ساڵی 2008 کتێبی (گۆتە و ناپلیۆن.. بەیەکگەیشتنی مێژوویی Goethe und Napoleon: Eine historische Begegnung) بڵاوکردەوە. ئەو کتێبە یەکێکە لەبەرهەمە ناوازەکان. تەنیا لەماوەی دوو ساڵی یەکەمیدا پێنج جار چاپکراوە. لەو ماوەیەش تەنیاوە ناو زمانەکانی دیکە و وەك شاکارێکی هزری و ئەدەبی لەلایان ڕەخنەگران و خوێنەران بایەخی پێدرا. ناوەڕۆکەکەی تایبەتە بەو دیدارە هەڵاوێرە مێژووییەی 2 نۆفمبری 1808 لەشاری ئیرفورتی پایتەختی هەرێمی تۆرینگنی وڵاتی ئەڵمانیا، لەنێوان (یۆهان ڤۆلفگانگ ڤۆن گۆتە 1749 – 1832)ی شاعیری گەورەی ئەڵمانی و (ناپلیۆن بۆناپارت 1769 – 1821) ی ئیمپراتۆری فەڕەنسا، لەدوای شکستی سەرکردەی سوپای پروسیا لەجەنگی یەنا و ئویرشتین، روویدا. لەو دیدارەدا گفتوگۆی بەپێز لەنێوان ئەو دوو بلیمەتە روویدا کە

کاریگەری بەسەر کارە ئەدەبیە و داهێنانەکانی گۆتەدا هەبوو، تەنانەت پێش ئەو کۆبوونەوە بەناوبانگە، دەگوترا ناپلیۆن بەهێندێک لەهاوکارە نزیکەکانی ڕاگەیاندبوو لەگەنجیدا ڕۆمانەکەی (ئازارەکانی فێرتەری لاو) ی گۆتەی خوێندبێوە و پێوەی کاریگەر بوو. گۆتەش لە ژیانی ناپلیۆن بێ ئاگا نەبوو، بەڵکو ئاگاداربوو چۆن لەسوپای فەڕەنسا هەڵکشا تا بوو بەو ئیمپراتۆرەی کە زۆربەی کیشوەری ئەوروپای کۆنترۆڵ کرد و خەونی بە دوورتریش دەبینی.
ئەو کتێبە لەچوارچێوەی گۆڕانەوەی گرنگیدانە بەژیاننامەی تاکەکان. گوستاڤ سایبت بەکەم کەس نییە باسی لەو بەیەکگەیشتنە بەهاوتایەی نێوان ئەو دوو کەسەی کردبێت، بەڵکو ئەو بەیەك گەیشتنە و وردەکاریەکانی نێوانیان، توێژەرانی بەخۆی کێش کردووە کە هەریەك لەگۆشەنیگای جۆراوجۆر راڤەی بکەن و لەبارەی بدوێن. ئەوەی تالیران 1745 – 1838 ی سیاسەتمەداری فەڕەنسیش تۆماری کردووە، بەتەنها پاڵنەر بۆ سایبت. ئەو کارەی سایبتیش بەوە جیادەکرێتەوە، لەدیدگای ڕەخنەی هاوچەرخەوە لەو ساتەی روانیوە، زۆریش هەوڵیداوە پێداگری لەسەر گفتوگۆی نێوانیان بکات و دوریش بێت لەهەر دەمارگرژییەکی ئایدیایی یان لایەنگیری نیشتمانی. پێویستە ئاماژە بەوەش بدەین، ئەو تەنیا لای لەساتەکانی بەیەك گەیشتنەکە نەکردۆتەوە، وەك نووسەرانی دیکە، بەڵکو لەخوێگەی فراوانتر روانیویەتی و ڕەوتە هزری و سیاسییەکانی ئەو سەردەمەش بەبیر خوێنەران دەهێنێتەوە. بەشێوەیەکی دیکە دەتوانین بڵێین تەنیا بەخوێندنەوەی ئەوە نەوەستاوە کە گۆتە و کەسانی دیکە لە بارەی بەیەکگەیشتنەکە، تۆماریان کردووە، بەڵکو هەوڵیداوە نیگاری ئەو وێنە سەبازیانەش بکێشێ کە لەڕۆژەکانی 14 – 15ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1806 بەسەرکەوتنی فەڕەنسییەکان کۆتایی هات. لەوکاتەی کە پروسیا لەجەنگی (یەنا - ئێیرشتیت) لەبەرامبەر سوپای ناپلیۆن شکا. بەو ئەنجامەش بناغەی حکومەتی ڤایمار هەژاو بارودۆخ شێوا، گۆتەش ئەوسا لەکۆشکی هیرتسوگ کارل ئوگست راوێژکار بوو. لەساڵی 1775 بەرەو سەر بەڕێوەبردنی تیپی شانۆ و سەرپەرشتی ئەو بازنە و گفتوگۆ زانستیانەشی دەرکرد کە لەناو زانکۆی یەنا دەبەسترا. ئەو زانکۆیەش پایەکی جیهانی هەبوو، فەلسەفەی ئایدلیستیانەی ئەڵمانیش لەوێدا ڕەچکەی گرت. پێگەکەی گۆتەش ڕۆڵی گێڕا لە دروستبوونی پەیوەندی هاوڕێیەتی لەنێوان گۆتە و فریدریش شیللەر 1759 – 1805ی گەورە شاعیر. بۆیە سایبت راستی کردووە کاتێك کە وەسفی ژیانی گۆتەی لەڤایمار کردووە و وتویەتی ژیانی (کۆشك – ئەکادیمیای) بوو. هیرتسوگی ڤایمار فەیلەسوف و نووسەرانی دیکەی لە کۆبوونەوە کە بەشدارییان لەبنیاتنانی بزوتنەوەی فیکری بەپیتدا کرد، لەوانە هیگڵ و شلەگل، فیختە و شیللەر، و ئەو نووسەرانەی کە

بیری مرۆڤیان بەگشتی دەوڵەمەند کرد و بەشداریشیان لە پێکهاتنی رەوتە ئەدەبی، ڕۆشنبیری، و فەلسەفیەکانی سەرانسەری کیشوەری ئەوروپا کرد.

نووسەر ئاماژە بەوە دەدات گۆتە و ناپلیۆن لەسەر مێزی نانخواردن بەیەك گەیشتن. نووسەر وەسفی وردەکاری دیدارەکە دەکات، لەشوێن و توخمەکان و ئەو شتانەی پەیوەندیان بەژیان و یادگاریەکانی گۆتەوە هەیە، دەستپێدەکات تا دەگات بەو کەسانەی ئامادەی دیدارەکە بوون. دواتر دەقی دیالۆگی نێوانیان بەو شێوەیە دەچەسپێنێ کە گۆتە تۆماری کرد بوو.ئینجا بەوردی رستەکان شیدەکاتەوەو لەرێگای خوێندنەوەی قوڵ کە نەك تەنیا بە دەقەکە، بەڵکو بە چوارچێوەی جۆراوجۆری سیاسی و رۆشنبیری، خوێنەر بە واتا گشتییەکان کێش دەکات. هاوکات نووسەر بەوردی بەدوای شوێنەوار و کاریگەری شکستییە سەربازییەکە بەسەر ژیانی گۆتە کەوتووە، کە گۆڕانەکانی لەبازنەی بچووك بەرەو بازنەی فراوانتر چوون.

دواتر ئاماژە بەدیوانە بەناوبانگەکەی (دیوانی رۆژئاوایی رۆژهەڵاتی) دەکات کە بەنی ئەو ساتانەی پاش ناپلیۆنی لەدەت. لەناویشیاندا چامەی (کێچ)ی دیاری کردووە کە گۆتە بەلاتینی نوسیویەتی و تێیدا حەزی راکردن بەرەو ئاسیای مەعریفی بەرجەستە کردووە کە دووربێت لەقەیرانی ئەوسای ئەوروپا. بەڵام پەیوەندی نێوان گۆتە و ناپلیۆن کە لەشانۆگەرییە ناودارەکەی (ڤاوست)ی گۆتە دەبینیرێت، بەئاڵۆزی ماوەتەوە، چونکە تێیدا لەیەك کاتدا گۆتە وردە وردە حەزی لەسەرکۆنەکردنی سیاسەتی وێرانکاریانەی ناپلیۆن کردووە کە ئەوروپا و جیهانی بەرەو تێکدان برد، بەڵام هێشتا کەسایەتی ناپلیۆنی بەلاوە خۆشەویستە بوو. کتێبەکەی سایبتییش لەو ساتە سەخت و ئاڵۆزەی مێژووی ئەدەبی و سیاسی و سەربازی دەوەستێت، ئەو ساتەی کە لەڕابردوو خەڵکانێکی وەها لێکرد هەڵوەستی دژ بەگۆتە بگرنە بەر کە کار بەوە گەیشت سەرکۆنەشی بکەن.

ئاکۆ عەبدوڵڵا